

WORKING PAPERS

44

Veronika Hvozdíková

VÝVOJ VYBRANÝCH CHARAKTERISTÍK ZAMESTNANOSTI – SLOVENSKO V EURÓPSKOM KONTEXTE

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTORKA

Ing. Veronika Hvozdíková, PhD.

RECENZENTI

Ing. Karol Morvay, PhD.

Ing. Gabriela Dovál'ová, PhD.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV 0750-11 v rámci projektu „Štruktúrne zmeny v slovenskej ekonomike – predpoklad prechodu do vyššieho štádia rozvoja“.

ABSTRAKT

Vývoj vybraných charakteristík zamestnanosti – Slovensko v európskom kontexte

V práci sledujeme vývoj zamestnanosti v SR v závislosti od vývoja produktu, s osobitným zameraním sa na hodnotenie vplyvu hospodárskej krízy z rokov 2008/2009 a analyzujeme, či zmeny vo vybraných charakteristikách zamestnanosti, ku ktorým došlo po výkyvoch vo vývoji produktu, majú dlhodobejší charakter a či viedli k priblíženiu sa k trendom v ostatných ekonomikách Európskej únie.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

zamestnanosť, nezamestnanosť, samozamestnávanie, práca na čiastočné úväzky, mladšia pracovná sila, nízkokvalifikovaná pracovná sila, dlhodobá nezamestnanosť, rodové rozdiely

ABSTRACT

Development of selected employment characteristics – Slovakia in the European context

In this paper we track the course of development in employment in relation to economy output changes in Slovakia, with a particular focus on the impact of the economic crisis 2008/2009. The aim is to assess whether changes in selected characteristics of employment that occurred after the fluctuations in product development are long-term in nature and whether they led to catch up with the trends in other economies of the European Union.

KEYWORDS

employment, unemployment, self-employment, part-time employment, young workforce, low-educated workforce, long-term unemployment, gender gap

JEL CLASSIFICATION

J21, J64

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedá autor.

Technické spracovanie: Lenka Bartošová

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, www.ekonom.sav.sk

KONTAKT: Veronika.Hvozdikova@savba.sk, tel. 52 49 82 14 kl. 121

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2012

O B S A H

ÚVOD	4
1. VÝVOJ ZAMESTNANOSTI V ZÁVISLOSTI OD VÝVOJA PRODUKTU	5
1.1. REAKCIA ZAMESTNANOSTI NA VÝKYVY VO VÝVOJI PRODUKTU.....	6
2. ZMENY V ŠTRUKTÚRE ZAMESTNANOSTI Z POHLADU FORMY ZAMESTNANIA	9
2.1. OSOBITÁ ÚLOHA SAMOZAMESTNÁVANIA V SR.....	9
2.2. PODPRIEMERNÉ VYUŽÍVANIE ČIASŤOČNÝCH PRACOVNÝCH ÚVÄZKOV.....	14
3. VÝVOJ Z POHLADU ŠPECIFICKÝCH SEGMENTOV PRACOVNEJ SILY	15
3.1. ZNEVÝHODNENIE NAJMLADŠEJ ZLOŽKY PRACOVNEJ SILY	16
3.2. NÍZKOKVALIFIKOVANÁ PRACOVNÁ SILA	20
3.3. DLHODOBO NEZAMESTNANÍ	23
4. RODOVÉ ROZDIELY V ZAMESTNANOSTI A ODMEŇOVANÍ	26
4.1. VÝVOJ MIERY ZAMESTNANOSTI PODĽA POHLAVIA.....	26
4.2. ROZDIELY V PRIEMERNOM ZÁROBKU MUŽOV A ŽIEN	27
ZÁVER	32
LITERATÚRA	34

Úvod

V práci sledujeme vývoj zamestnanosti v SR v závislosti od vývoja produktu a analyzujeme, či zmeny vo vybraných charakteristikách zamestnanosti, ku ktorým došlo po výrazných výkyvoch vo vývoji produktu (konkrétne so zameraním sa najmä na hospodársku krízu 2008/2009), majú dlhodobejší charakter a či zotavovanie sa trhu práce viedlo v týchto prípadoch k takým zmenám v štruktúre zamestnanosti, ktoré by zároveň znamenali priblíženie sa stavu vo vyspelejších ekonomikách Únie, alebo boli v línii s trendmi v ostatných ekonomikách EÚ.

Sledované charakteristiky zamestnanosti sme rozdelili do troch oblastí. Prvou oblasťou sú zmeny v štruktúre zamestnanosti z pohľadu formy zamestnania a typu pracovného úväzku; druhou oblasťou sú zmeny vo vývoji zamestnanosti (a nezamestnanosti) z pohľadu špecifických skupín, resp. zložiek pracovnej sily – špecifických v zmysle ich osobitého postavenia na trhu práce v období nepriaznivého ekonomického vývoja, ale špecifických i z pohľadu ich pozície na slovenskom trhu práce pri celoeurópskom porovnaní; a napokon, treťou oblasťou je sledovanie vývoja rodových rozdielov (kde rozdiely vo vývoji zamestnanosti podľa pohlavia dopĺňame o porovnanie diferencií v zárobku mužov a žien).

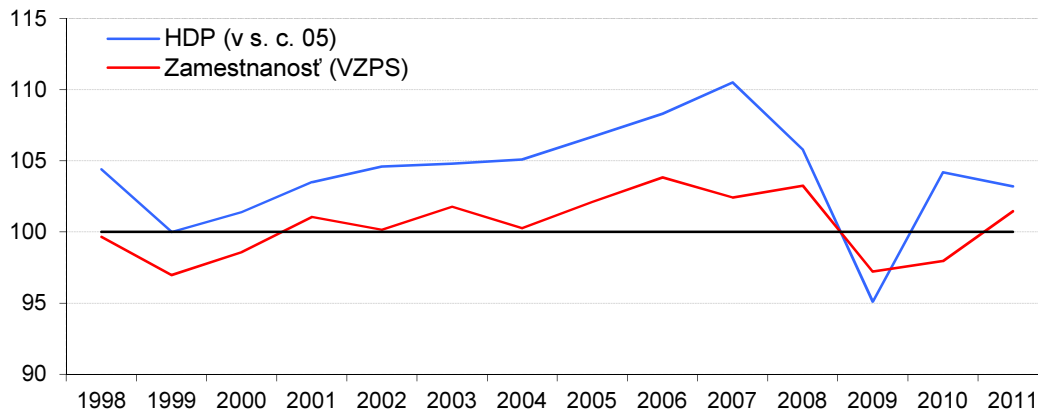
Zmeny v charakteristikách zamestnanosti, ku ktorým došlo v slovenskej ekonomike, sme zasadili do celoeurópskeho kontextu, prevažne porovnaním s krajinami dnešnej EÚ 27 alebo v prípade, že sledujeme vývoj za dlhšie časové obdobie (2000 – 2011), používame (pre zjednodušenie a možnosť grafického znázornenia) porovnanie s vybranými referenčnými krajinami z dvoch skupín: krajiny užšieho regiónu (V4) a Slovinsko; a vyspelejšie ekonomiky Únie: Rakúsko, Nemecko, Francúzsko a Fínsko. Vývoj charakteristík zamestnanosti a nezamestnanosti sledujeme aj počas dlhšieho časového obdobia (v závislosti od dostupnosti dát od rokov 1994/1995 v prípade SR a pri medzinárodnom porovnaní od roku 2000). Osobitnú pozornosť venujeme porovnaniu stavu bezprostredne pred hospodárskou krízou (a počas nej) so súčasným stavom, keďže tak výrazný výkyv vo vývoji výkonnosti ekonomiky, akým bola recesia v roku 2009, poskytuje jedinečnú príležitosť na hodnotenie spôsobu, akým sa slovenský trh práce vyrovnával s nepriaznivou ekonomickou situáciou.

1. VÝVOJ ZAMESTNANOSTI V ZÁVISLOSTI OD VÝVOJA PRODUKTU

Porovnaním medziročných zmien vo vývoji hrubého domáceho produktu a celkovej zamestnanosti v SR zisťujeme, že na vyvolanie rastu zamestnanosti bolo v slovenskej ekonomike v minulosti potrebné približne 4-percentné tempo rastu produktu – dokonca i rozdiel v dynamike vývoja produktu a zamestnanosti sa pred rokom 2009 na prvý pohľad menil len minimálne (ako môžeme vyčítať z grafu 1). Priemerná hodnota rozdielu medzi rastom HDP (vyjadrenom v stálych cenách) a rastom, resp. poklesom celkovej zamestnanosti (používame údaje o počte pracujúcich podľa výberového zisťovania pracovných síl - VZPS) za dekádu predchádzajúcu recesii z roka 2009 bol na úrovni 4,09 p. b. (mieru konzistentnosti v dynamike vývoja oboch premenných ilustrujú krivky v grafe 1).

G r a f 1

Vývoj HDP a celkovej zamestnanosti (indexy romr = 100, 1998 – 2011)

Prameň: Podľa údajov Štatistického úradu SR (ŠÚ SR), databáza Slovstat.

Štvorpercentné tempo rastu produktu potrebné na vyvolanie rastu zamestnanosti možno považovať za pomerne vysokú hodnotu „prahu rastu zamestnanosti“ (*employment threshold*), vysoké hodnoty prahu rastu zamestnanosti (typické pre slovenskú ekonomiku od polovice 90. rokov) sú charakteristické pre ekonomiky v štádiu prekonávania technologickej medzery – vplyvom zavádzania a využívania nových technológií výraznejšie rastie produktivita, vďaka čomu môže ekonomika dosahovať solídne tempá rastu produktu bez potreby významnejšieho nárastu zamestnanosti. Až tempo rastu produktu nad určitou „kritickou hodnotou“ vyvolá i rast zamestnanosti (detailnejšie pozri Morvay, 2011 a Morvay 2012; pre vysvetlenie pojmu prah rastu zamestnanosti Morvay, 2009). Tento vzťah medzi zmenami vo vývoji produktu a zamestnanosti bol narušený v roku 2009, keď pri približne 5-percentnom poklese HDP klesla zamestnanosť o necelé 3 % a neskôr v roku 2011, keď pri raste produktu na úrovni 3,2 % rástla zamestnanosť takmer 1,5 % tempom. Tým došlo k neobvyklému priblíženiu tempa rastu zamestnanosti k

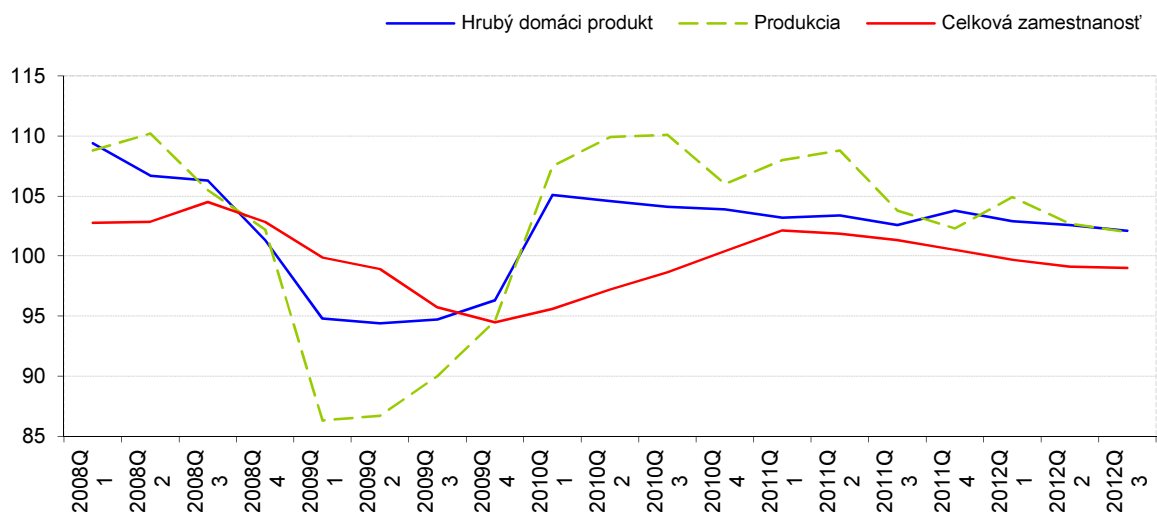
tempu rastu produktu (graf 1), a teda k podstatnému zníženiu dovtedajšieho „prahu rastu zamestnanosti“ (ktoré by sme zrejme len ťažko vysvetlili uzavretím technologickej medzery).

1.1. Reakcia zamestnanosti na výkyvy vo vývoji produktu

Detailnejší štvrťročný pohľad na vývoj produktu a zamestnanosti ponúka čiastočné vysvetlenie tak neobvyklého priblíženia hodnôt tempa rastu oboch veličín, resp. narušenia výšky „prahu rastu zamestnanosti“. Graf 2 dokumentuje existenciu určitého časového nesúladu medzi výkyvom vo vývoji produktu a zamestnanosti ako i rôznu dynamiku, s akou v oboch prípadoch dochádzalo k ich poklesu a následnému zotavovaniu. Porovnanie vývoja HDP a zamestnanosti doplníme o vývoj produkcie ako podstatnej zložky tvorby HDP s priamou väzbou na vývoj zamestnanosti.

G r a f 2

Vývoj HDP, produkcie a celkovej zamestnanosti (indexy romr = 100, 2008 – 2011)

Poznámka: Na priblíženie vývoja zamestnanosti používame indexy vypočítané z údajov o počte pracujúcich podľa VZPS, nakoľko túto metodiku vykazovania budeme používať aj v ďalších častiach tejto práce, podobné výsledky by sme ale dostali i s použitím dát o celkovej zamestnanosti podľa ESNÚ 95 z národných účtov, z ktorých pochádzajú údaje o HDP a produkcii (štvrťročné národné účty).

Prameň: Podľa údajov Štatistického úradu SR (ŠÚ SR), databáza Slovstat.

Ako možno vyčítať z grafu 2, na výrazný pokles HDP a produkcie v 1. a 2. štvrťroku 2009 reagovala ekonomika postupným poklesom zamestnanosti, dno poklesu zamestnanosti však bolo o niečo plytšie a širšie, než u produktu, resp. produkcie. Viditeľné je i časové oneskorenie poklesu, dolný bod poklesu zamestnanosti zaostáva za najnižším bodom prepadu HDP o 2 štvrťroky (resp. o 3 štvrťroky v prípade produkcie). Vďaka menšej flexibilitě trhu práce v porovnaní s produkciou (spomínané širšie dno poklesu) dochádza k oživeniu zamestnanosti s ešte väčším oneskorením, až o 4 štvrťroky za oživením produktu (rozdiel medzi vrcholmi

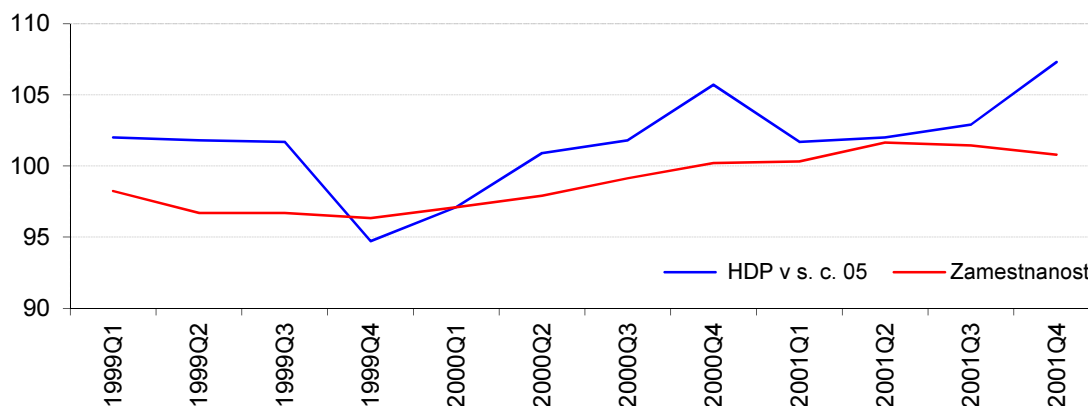
oživenia). Reakcia zamestnanosti na prekonávanie ekonomickej recesie bola teda menej flexibilná než reakcia produkcie, a to z niekoľkých dôvodov (odhliadnuc od obmedzení daných pracovnou legislatívou). Na obnovenie rastu produkcie reagovali podniky v prvom momente tlakom na rast produktivity, odklad prijímania nových pracovníkov je citlivý na očakávania, ktoré boli bezprostredne po prekonaní recesie opatrné. Podniky si počas recesie ponechali časť pracovnej sily, ktorá nebola nevyhnutná na pokrytie zníženej produkcie, teda aj v prípade, ak nebola využívaná naplno. Výsledný pokles produktivity v momente obnoveného rastu produkcie vystriedal naopak neobvykle silný rast produktivity, ten však nie je pri pokračovaní rastu produkcie udržateľný, preto napokon, s časovým oneskorením, došlo i k rastu zamestnanosti.

Optimistickejší vývoj celkovej zamestnanosti zo začiatku roka 2011 (medziročný rast na úrovni 2,3 % podľa ESNÚ 95, resp. 2,1 % podľa VZPS) bol teda pravdepodobne, odhliadnuc od efektu nízkej porovnávacej bázy z rovnakého obdobia predošlého roka, časovo oneskorenou reakciou na približne 5-percentný rast HDP zo začiatku roka 2010 (a na ešte výraznejší nárast produkcie, akýsi „boom oživenia“, ktorý je tiež odrazom nielen skutočného oživovania ale i nízkej porovnávacej základne; pozri graf 2). Tým došlo k neobvyklému priblíženiu hodnôt rastu produktu a zamestnanosti v prvých troch štvrtrokoch 2011 (rozdiel v hodnotách rastu oboch veličín sa prvých troch kvartáloch 2011 pohyboval len na úrovni 1,1 – 1,5 p. b., čo je výrazné priblíženie v porovnaní s priemerným rozdielom štyroch percentuálnych bodov zaznamenaných v dekáde pred rokom 2009), výsledkom čoho bol rast zamestnanosti pri raste HDP pod v minulosti potrebnou úrovňou 4 %.

Pohľad na ročné dáta to síce neodhalí (pozri graf 1), v skutočnosti však k podobnému vývoju došlo i pri poslednom výraznejšom výkyve vo vývoji produktu v minulosti, a to na prelome rokov 1999/2000, keď došlo ku dva štvrtroky trvajúcemu poklesu HDP (ktorý sa v ročnom vykazovaní prejavil v podobe zastavenia rastu HDP v roku 1999).

G r a f 3

Vývoj HDP a zamestnanosti v rokoch 1999 – 2001 (indexy romr = 100)

Prameň: Podľa údajov Štatistického úradu SR (ŠÚ SR), databáza Slovstat.

Na o niečo viac ako 5-percentný pokles produktu v poslednom štvrťroku 1999 (teda podobný ale kratšie trvajúci pokles HDP ako v roku 2009) reagovala zamestnanosť miernejším a dlhšie trvajúcim poklesom, jej zotavovanie zaostalo za výraznejším oživením produktu v poslednom kvartáli 2000 o 3 štvrťroky, výsledkom čoho bolo podobné nápadné priblíženie hodnôt rastu produktu a zamestnanosti na začiatku roka 2001 (graf 3). Po dosiahnutí vrcholu oživenia v 2. štvrťroku 2001 (teda v čase, keď po prekonaní „boomu oživenia“ koncom roka 2000 rast produktu už ochabol) zamestnanosť stagnovala počas troch následných štvrťrokov aj napriek opätovnému zrýchleniu rastu HDP.

Časový nesúlad resp. zaostávanie oživovania zamestnanosti za zotavením ekonomického rastu nie je samozrejme jediným vysvetlením slabšej väzby medzi rastom produktu a zamestnanosti v prípade SR (ten sám o sebe ani nedokáže vysvetliť niektoré ďalšie výkyvy vo vzťahu týchto dvoch ekonomických ukazovateľov za nami sledované obdobie). Podstatným faktorom v tomto kontexte je povaha ekonomického rastu na Slovensku, resp. jeho nízka pracovná náročnosť. Nízka pracovná intenzita rastu (preukázateľná práve napríklad pomocou elasticity zmeny zamestnanosti pri zmenách produktu) súvisí so spomínaným technologickým dobiehaním a dobiehaním v produktivite, vysoké prírastky produktivity umožňujú ekonomike dosahovať rast aj bez potreby zvyšovania zamestnanosti. Pozitívny jav ako technologické dobiehanie tak môže viesť k slabšej väzbe medzi vývojom produktu a zamestnanosti a môže byť zodpovedné i za vysoké hodnoty prahu rastu zamestnanosti. Detailnejšie sa výpočtu prahu rastu zamestnanosti v SR v rámci tohto projektu¹ venuje Morvay (Morvay, 2012) – tu autor upozorňuje, že táto hodnota je v prípade SR nielen podstatne vyššia, než je tomu u vyspelejších európskych ekonomík, ale i najvyššia z krajín strednej a východnej Európy (kde je vo všeobecnosti vďaka vysokým prírastkom produktivity táto hodnota vyššia v porovnaní s vyspelými ekonomikami). Ekonomický rast na Slovensku bol totiž ťahaný práve takými sektormi, u ktorých dosahuje prah rastu zamestnanosti najvyššie hodnoty (sektory priemyselnej výroby) (pozri Morvay, 2012).

Nízka pracovná náročnosť ekonomického rastu prispieva k nižším hodnotám miery zamestnanosti, môže sa však odraziť aj na vývoji niektorých štruktúrnych charakteristík zamestnanosti. Tak výrazný výkyv vo vývoji produktu, akým bola recesia v roku 2009, je vhodnou príležitosťou na zhodnotenie zmien vo vývoji zamestnanosti aj v tomto kontexte – inými slovami, otázkou je, či spôsob zotavovania sa trhu práce v období po spomínaných výkyvoch vo vývoji produkcie a HDP priniesol trvalejšie zmeny v charakteristikách zamestnanosti, resp. či sa menila štruktúra zamestnanosti a akým spôsobom sa tým priblížili vybrané aspekty zamestnanosti k stavu alebo trendom v iných európskych ekonomikách.

¹ Projekt APVV 0750-11 „Štruktúrne zmeny v slovenskej ekonomike – predpoklad prechodu do vyššieho štádia rozvoja“.

2. ZMENY V ŠTRUKTÚRE ZAMESTNANOSTI Z POHLĀDU FORMY ZAMESTNANIA

V tejto kapitole sa zameriame na to, ako sa menila štruktúra zamestnanosti po výkyvoch vo vývoji HDP z pohľadu formy zamestnania, resp. či sa pod prírastky zotavujúcej sa zamestnanosti podpísali aj z iné, ako štandardné typy zamestnania a úväzkov.

2.1. Osobitá úloha samozamestnávania v SR

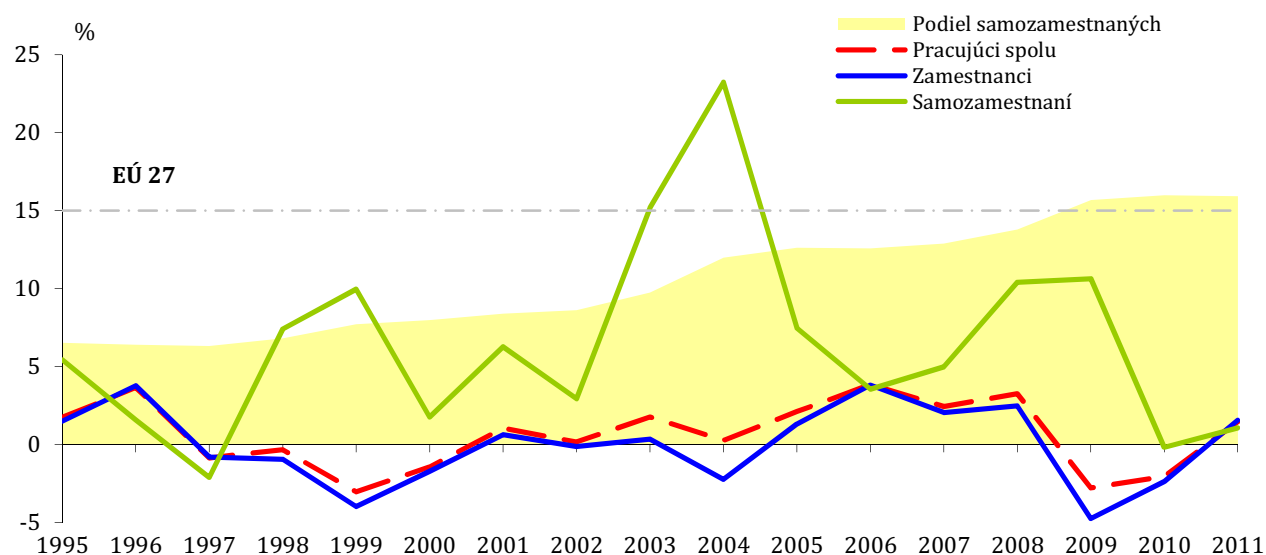
Špecifickú úlohu v dynamike vývoja zamestnanosti na Slovensku v posledných rokoch zohrala skupina samozamestnaných pracujúcich – početnosť skupiny samozamestnaných (prevažne podnikateľov) je samozrejme podstatne nižšia než je počet pracujúcich v kategórii „zamestnanci“ (374 tis. samozamestnaných osôb v porovnaní s 2 351 tis. zamestnancami, ročný priemer za rok 2011), pozoruhodným je však rozdiel v dynamike vývoja zamestnanosti v členení podľa týchto dvoch kategórií pracujúcich osôb. Protichodný trend vývoja u týchto dvoch zložiek zamestnanosti sme mohli naposledy pozorovať počnúc posledným štvrťrokom 2008 a následne v priebehu celého roka 2009, keď k silnému rastu počtu samozamestnaných dochádzalo za súbežného poklesu počtu zamestnancov. Pod viac ako 10 % tempo rastu samozamestnaných osôb v rokoch 2008 – 2009 sa podpísal nárast počtu podnikateľov, a to najmä podnikateľov bez zamestnancov, ktorí tvoria najpočetnejšiu skupinu samozamestnaných osôb. Desaťpercentný rast počtu samozamestnaných tak opticky o čosi zmiernil vplyv krízy na vývoj zamestnanosti v SR. Rok 2009 bol významný z tohto hľadiska najmä preto, že k tak výraznému rastu na strane podnikateľov dochádzalo za súbežného poklesu zamestnancov, čo môžeme považovať za štruktúrnu zmenu v zamestnanosti v zmysle nahrádzania závislej pracovnej činnosti samozamestnávaním. Motívy k prechodu k samostatne zárobkovej činnosti boli v čase ekonomickej krízy zrejmé: znižovanie rizika zamestnávateľa, riziko straty zamestnania (resp. skutočná strata zamestnania), znižovanie pracovných nákladov v nepriaznivej ekonomickej situácii umocňoval i faktor výhodnejšej odvodovej politiky. Regionálny pohľad na tento jav tiež potvrdzoval, že v prípade SR bol rozmach samozamestnávania určitou obrannou reakciou na nepriaznivú ekonomickú situáciu: mimoriadne prírastky v počte samozamestnaných osôb boli zaznamenané v regiónoch s vysokou mierou nezamestnanosti.

Samotný trend nárastu samozamestnávania sa však v prípade SR neobjavil až v súvislosti s príchodom krízy do ekonomiky koncom roka 2008. K nepretržitému rastu počtu samozamestnaných osôb dochádzalo na Slovensku už od roku 1997 (graf 4), pôvodne zrejme išlo (okrem iných motívov) aj o výsledok akejsi kompenzácie prvotnej nízkej úrovne samozamestnávania po prechode z centrálne riadenej ekonomiky (k podobnému trendu dochádzalo aj v niektorých ďalších nových členských štátoch EÚ, nie však vo všetkých a nie v takom rozsahu ako v SR). Ako ale dokumentuje i graf 4, nepriaznivá situácia vo vývoji zamestnanosti

umocňuje tradičné motívy prechodu k tejto forme zamestnania. Z grafu je možné vyčítať, že na Slovensku došlo k trom výrazným vlnám rozmachu samozamestnávania (v rokoch 1999, 2003/2004 a 2008/2009 – vo všetkých troch prípadoch rast na úrovni 10 a viac %) a ku všetkým trom vlnám rozmachu samozamestnávania došlo v čase, keď počet osôb v kategórii zamestnanci klesal a celková zamestnanosť v hospodárstve buď klesala alebo stagnovala. V oboch obdobiach, keď došlo k výrazným negatívnym výkyvom vo vývoji produktu (k zastaveniu alebo poklesu ekonomického rastu), následkom čoho celková zamestnanosť klesala (teda v oboch prípadoch, ktorým sa venujeme v predošlej kapitole), došlo zároveň k rozmachu samozamestnávania.

G r a f 4

Porovnanie vývoja celkovej zamestnanosti s vývojom v kategóriách zamestnanci a samozamestnaní (1995 – 2011)

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov o počte pracujúcich ŠÚ SR (Slovstat).

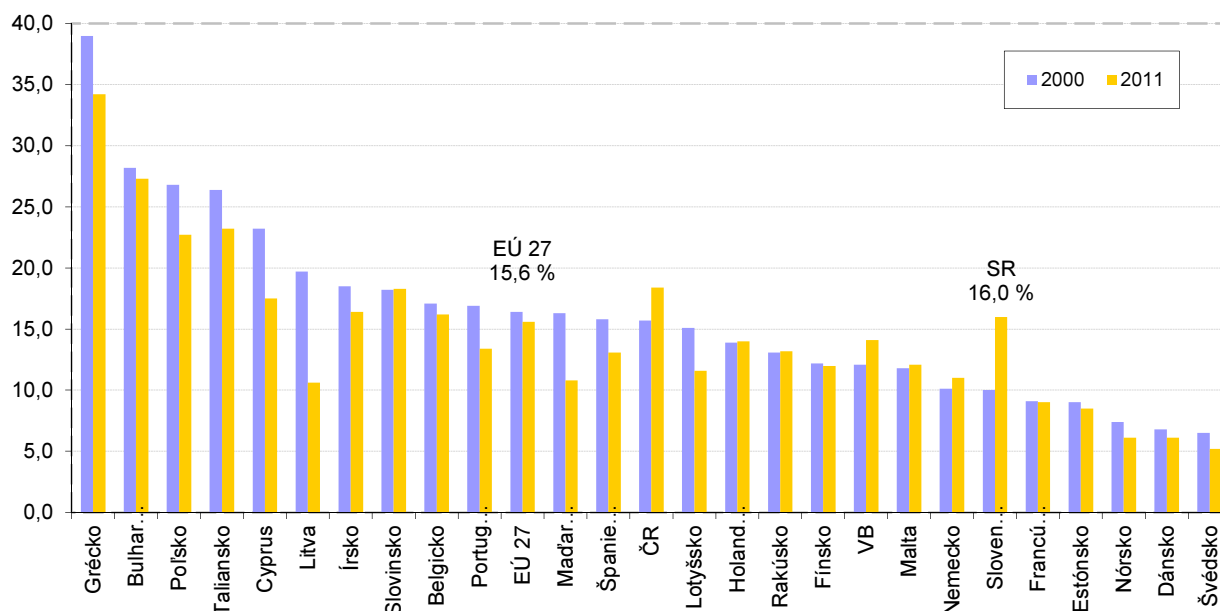
Vo všetkých troch prípadoch došlo k zmene v štruktúre zamestnanosti, resp. k nárastu počtu samozamestnaných za súbežného poklesu počtu zamestnancov. Reakcia trhu práce na nepriaznivý vývoj zamestnanosti tak urýchlila postupný nárast podielu samozamestnávania na celkovej zamestnanosti v SR – podiel tejto formy zamestnania na celkovej zamestnanosti stúpil z pôvodnej úrovne 6,3 % v roku 1994 na súčasných 15,5 % (podľa údajov ŠÚ SR o počte pracujúcich).

V poslednom štvrtroku 2009 sa však tak dlho trvajúci trend rastu samozamestnávania zastavil a počet samozamestnaných (ako i podnikateľov, resp. podnikateľov bez zamestnancov ako najpočetnejšej skupiny) i ďalej v priebehu rokov 2010 a 2011 stagnoval. Keďže počet zamestnancov od druhého štvrtroku 2010 prevažne stúpil a v roku 2011 bola už zmena v štruktúre prírastku celkovej zamestnanosti zrejma i pri pohľade na celoročné (medziročné)

hodnoty (po prvý krát od roku 2006 bol rast počtu zamestnancov silnejší ako rast počtu samozamestnaných osôb), výsledný podiel samozamestnávania klesol zo svojej historicky najvyššej hodnoty v prvom štvrtroku 2010 (16,5 %) na súčasných (spomínaných) 15,5 % celkovej zamestnanosti (hodnota z prvej polovice 2012, podľa údajov ŠÚ SR). Nešlo zrejme ale len o vplyv očakávania zotavovania ekonomiky: po zotavení produkcie došlo k rastu počtu zamestnancov a zároveň prevažná časť recesiou vyvolaných či posilnených dôvodov prechodu k samozamestnávaniu stratila na intenzite, nevysvetľuje to však zastavenie rozmachu samozamestnávania úplne (keďže k nemu dochádzalo dlhodobo aj v predkrízovom období). V tejto súvislosti je zaujímavým skôr fakt, že podiel samozamestnaných osôb na celkovej zamestnanosti v SR sa s hodnotou 15,5 % priblížil k priemeru EÚ 27 (ten sa dlhodobo pohybuje na hranici 15 %; nárast tohto podielu v SR i priblíženie sa k priemeru EÚ sú vyznačené v grafe 4). O určitej stabilizácii vo vývoji samozamestnávania by mohlo svedčiť i to, že jej podiel na zamestnanosti sa drží v intervale 15,5 % - 16,1 % už dva a pol roka. Samozrejme, svoju úlohu pri stagnácii samozamestnávania mohli do určitej miery zohrať i v tom čase už ohlásené zmeny v legislatíve (daňovo-odvodová reforma s cieľom väčšieho zrovnoprávnenia oboch skupín pracujúcich). Detailnejší pohľad na zmenu v podiele tejto formy zamestnania v jednotlivých krajinách EÚ odкрýva jednak veľké diferencie v miere využívania tejto formy v rámci krajín Únie i jedinečný nárast podielu samozamestnávania v SR (graf 5).

G r a f 5

Zmeny v podiele samozamestnávania na celkovej zamestnanosti (v %, 2000 a 2011)

Poznámka: Krajiny sú zoradené zostupne podľa výšky podielu samozamestnávania na celkovej zamestnanosti v referenčnom roku 2000. Údaje za Rumunsko a Luxembursko nie sú dostupné, porovnanie členských štátov EÚ dopĺňa Nórsko.

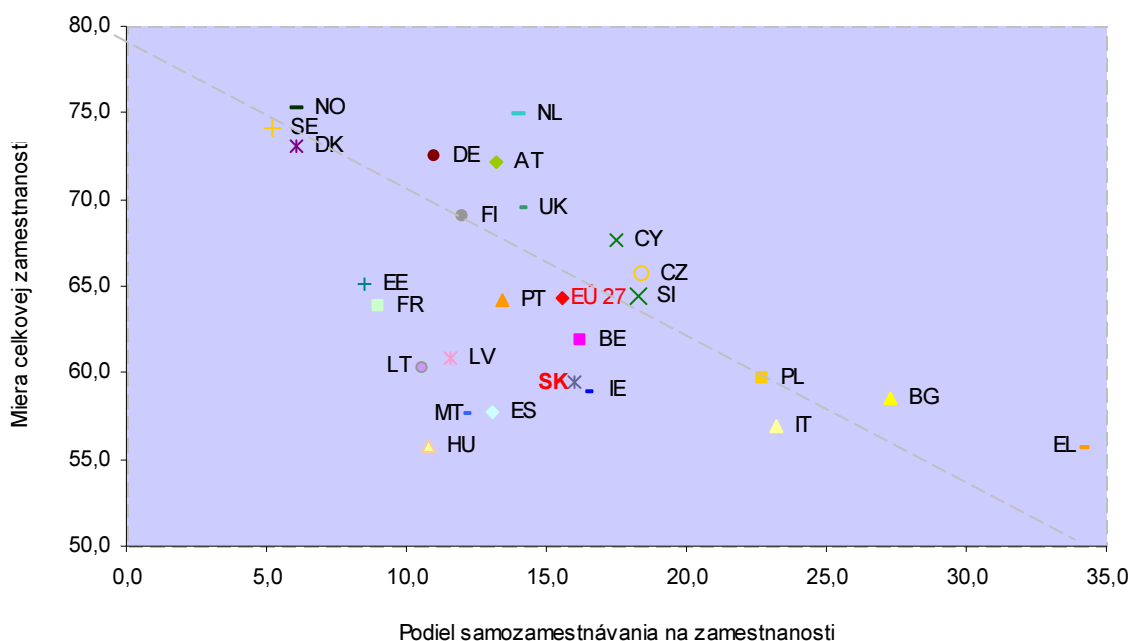
Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

Ako sme už spomenuli, k rastu miery využívania samozamestnávania dochádzalo i v niektorých ďalších členských štátoch EÚ, v žiadnej európskej krajine však nedošlo za posledných 10 rokov k tak výraznému nárastu podielu samozamestnávania na celkovej zamestnanosti ako v prípade SR. Rovnako tak v žiadnej európskej krajine nedošlo k takémuto zrýchleniu rastu samozamestnávania tesne pred krízou a v prvých fázach recesie ako v SR. Čiastočne by sa to dalo vysvetliť práve tým, že aj keď rozsah tohto trendu v SR bol podmienený obrannými reakciami trhu práce na nepriaznivý vývoj produktu s dopadom na vývoj zamestnanosti, predsa len bol v takej miere umožnený i povahou samotného ekonomického rastu – pracovne nenáročný rast totiž nevytvára dostatočne flexibilne ani v dostatočne pevnej väzbe prislúchajúcu mieru zamestnanosti. Inými slovami, dopyt po pracovnej sile bol i v časoch priaznivého makroekonomického vývoja nepostačujúci, čo umožnilo i podnietilo rast samozamestnávania v takej miere (pozri tiež Morvay, 2012).

Ďalším, nemenej dôležitým faktorom, ktorý ovplyvnil rozsah tohto javu na Slovensku, odhaľuje i samotný pohľad na graf 5, v jeho poslednej časti sa spolu so Slovenskom nachádzajú skôr krajiny, v prípade ktorých trh práce nie je konfrontovaný s tak nízkymi mierami zamestnanosti, ako je tomu v SR. Zároveň, ako spomíname vyššie, k rozmachu samozamestnávania dochádzalo na Slovensku práve v časoch nepriaznivej ekonomickej situácie s výrazným dopadom na vývoj na trhu práce. Považujeme preto za účelné doplniť analýzu vývoja samozamestnávania o širší rozmer – súbežný pohľad na využívanie samozamestnávania i celkovú zamestnanosť zároveň (graf 6a).

G r a f 6

a. Vzťah medzi mierou zamestnanosti a podielom samozamestnávania (v %, 2011)

Poznámka: Údaje za Rumunsko a Luxembursko nie sú dostupné, porovnanie členských štátov EÚ dopĺňa Nórsko.

Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

Miera zamestnanosti je štandardným ukazovateľom vypovedajúcim o intenzite využitia pracovných síl a situácii na trhu práce, graf 6a odкрýva vzťah medzi mierou zamestnanosti a rozsahom využívania samozamestnávania (ako jednej zo zložiek zamestnanosti) – obvykle platí, že čím vyššia je miera celkovej zamestnanosti, tým menší podiel na celkovej zamestnanosti má samozamestnávanie a tým väčší závislá práca a naopak. Na jednom konci znázornenej diagonály (ktorá vyjadruje tento vzťah) sa nachádzajú krajiny s vysokou mierou zamestnanosti a nízkym podielom samozamestnávania (Nórsko, Švédsko, Dánsko), na opačnom konci krajiny s nízkou zamestnanosťou ale rozšíreným samozamestnávaním (Poľsko, Taliansko, Bulharsko, Grécko). To zodpovedá i nášmu pozorovaniu v prípade slovenskej ekonomiky, že k zvyšovaniu podielu samozamestnávania dochádzalo najmä v podmienkach nepriaznivých pre vývoj zamestnanosti; ak ekonomická situácia alebo povaha ekonomického rastu nevytvára v dostatočnej miere zamestnanosť (resp. pracovné miesta vo forme závislej práce), trh práce to kompenzuje zvýšeným využitím druhej formy zamestnania. Graf 6a zobrazuje situáciu z roku 2011, v prípade SR je podstatným fakt, že v referenčnom roku 2000, teda 11 rokov predtým, by sa Slovensko s mierou zamestnanosti pod 57 % a podielom samozamestnávania na úrovni 10 % (dáta Eurostatu) najviac blížilo k spojnici osí x a y, teda najviac odkláňalo od znázornenej diagonály (spolu s Maltou, pri porovnaní stavu v roku 2000 vo všetkých znázornených krajinách). Vo všetkých krajinách, kde bola v roku 2000 zaznamenaná tak nízka miera zamestnanosti (alebo nižšia ako v SR), bol podiel samozamestnávania vyšší, alebo dokonca niekoľkonásobne vyšší (Poľsko, Taliansko, Bulharsko, Grécko s mierami zamestnanosti 57 % a menej mali podiel zamestnávania okolo úrovne 30 % a viac).

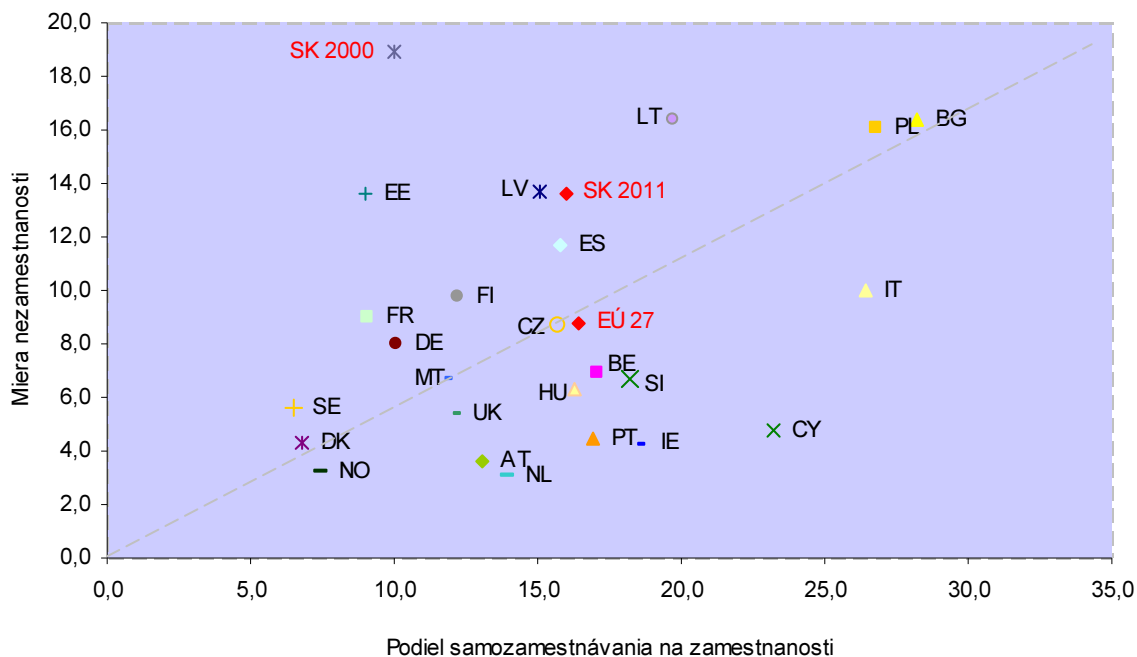
K podobným záverom dôjdeme aj pri porovnaní vývoja miery nezamestnanosti a podielu samozamestnávania, medzi ktorými existuje presne opačný vzťah, než to bolo v prípade miery zamestnanosti (čím vyššia nezamestnanosť, tým častejšie využívanie samozamestnávania). Pre ilustráciu a názorné vyjadrenie stavu z roku 2000 doplníme graf 6 o znázornenie vzťahu i medzi týmito dvoma premennými (graf 6b). Graf 6b porovnáva výšku miery nezamestnanosti a podielu samozamestnávania v európskych krajinách v roku 2000 – tu je odklon SR od tohto vzťahu úplne zřejmý (bod SK 2000). Tak nízke hodnoty podielu samozamestnávania boli zaznamenávané len v krajinách s podstatne nižšou mierou nezamestnanosti, než bola v SR. V priebehu 11 rokov však na Slovensku došlo nielen k citeľnému poklesu miery nezamestnanosti, ale i k nárastu využívania samozamestnávania, čím sa SR z pohľadu tohto vzťahu výrazne priblížila k tendenciám zaznamenaným v EÚ. (Pre ilustráciu v grafe 6b zobrazujeme i posun SR k diagonále, pozri bod SK 2011).

K tak osobitému vývoju samozamestnávania ako formy zamestnania na Slovensku v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ teda dochádzalo pod vplyvom kombinácie viacerých faktorov: nízka pôvodná úroveň využívania tejto formy zamestnania po prechode na trhovú ekonomiku v situácii dosahovania podpriemerných hodnôt celkovej zamestnanosti a pri type ekonomického rastu so slabou väzbou na tvorbu zamestnanosti (spomínaný pracovne nenáročný rast) a zároveň v legislatívnom prostredí umožňujúcom nielen prechod k tejto forme

zamestnania, ale i využívanie výhodnejších daňovo-odvodových podmienok – to všetko umožňovalo trhu práce aspoň čiastočne kompenzovať slabú tvorbu zamestnanosti so zrýchlením tohto trendu najmä v nepriaznivých obdobiach v slovenskom hospodárstve.

G r a f 6

b. Vzťah medzi mierou nezamestnanosti a podielom samozamestnávania (v %, 2000)

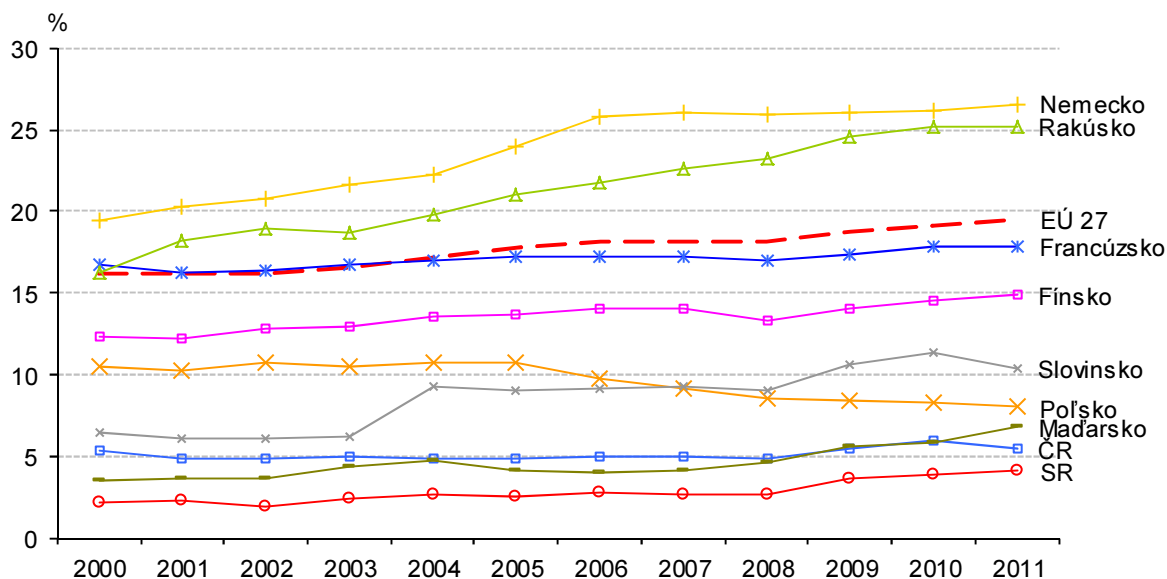
Poznámka: Údaje za Rumunsko a Luxembursko nie sú dostupné, porovnanie členských štátov EÚ dopĺňa Nórsko.

Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

2.2. Podpriemerné využívanie čiastočných pracovných úväzkov

Ďalšou zmenou, u ktorej recesia zohrala významnú úlohu, je zmena týkajúca sa samotnej kategórie zamestnancov. Ide o zmenu z pohľadu typu pracovného úväzku. V priebehu rokov 2009 – 2010 dochádzalo k medziročnému poklesu počtu zamestnancov s plným pracovným úväzkom za súbežného nárastu počtu zamestnancov zamestnaných na kratší pracovný čas, ešte medzi 2. štvrťrokom 2008 a 2. štvrťrokom 2009 sa počet zamestnancov s kratším pracovným časom takmer zdvojnásobil. Tento zvýšený počet zamestnancov na kratší pracovný čas sa nielen udržal, ale v roku 2011 ešte mierne stúpol. Ich podiel na celkovej zamestnanosti, ktorý sa pred rokom 2009 pohyboval v intervale 2 až 3 %, stúpol v roku 2011 na 4,7 % (podľa údajov ŠÚ SR o zamestnancoch podľa typu pracovného času). Ešte vždy je však hlboko pod priemerom EÚ. Posilnenie pozície zamestnania na kratší pracovný čas teda zatiaľ pretrvalo aj po prekonaní prvej vlny hospodárskej krízy, úprava pracovnej legislatívy s cieľom zvýšiť flexibilitu zamestnávania aj v tejto oblasti vytvára predpoklad pre jeho ďalšie udržanie.

G r a f 7

Podiel čiastočných pracovných úväzkov na celkovej zamestnanosti (2000 – 2011)

Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

Podiel čiastočných pracovných úväzkov² na celkovej zamestnanosti stúpol po roku 2008 v EÚ v priemere o 1,3 p. b. (na Slovensku o 1,4 p. b. podľa dát Eurostatu) a v roku 2011 dosiahol úroveň 19,5 %. Vyšší medziročný nárast tohto podielu ako medzi rokmi 2008 a 2009 od roku 2000 nebol v EÚ zaznamenaný, k podobnému nárastu došlo okolo roku 2004. Nárast v roku 2009 môžeme považovať za dôsledok nepriaznivej ekonomickej situácie, čím sa ale len o niečo zrýchlil už aj tak prítomný trend čoraz častejšieho využívania tejto formy pracovných úväzkov. Porovnanie SR s priemerom EÚ a vybranými krajinami dokazuje, že tento trend badateľný na Slovensku počas recesie v roku 2009 i po nej je v línii s priemerným vývojom v EÚ (veľmi podobne sa vyvíjal podiel čiastočných úväzkov v Maďarsku, k citeľnejšiemu nárastu v podiele čiastočných úväzkov došlo aj v krajinách ako Rakúsko, či Fínsko), na druhej strane ale medzinárodné porovnanie tiež jasne poukazuje na to, že miera využívania čiastočných úväzkov (aj napriek jej zvýšeniu) na Slovensku je stále extrémne nízka hlavne v porovnaní s vyspelejšími ekonomikami EÚ, je však naďalej najnižšia aj z nami porovnávaných krajín strednej a východnej Európy (SVE).

3. VÝVOJ Z POHLADU ŠPECIFICKÝCH SEGMENTOV PRACOVNEJ SILY

V kapitole 3 charakterizujeme vývoj a zmeny (ku ktorým došlo predovšetkým v súvislosti s recesiou z roka 2009) z pohľadu skupín osôb so špecifickým postavením na trhu práce,

² Vypovedacia schopnosť tohto ukazovateľa je čiastočne obmedzená metodikou zberu dát, keďže dĺžka pracovného času je v členských krajinách rôzna, či išlo o prácu na kratší pracovný čas posúdili respondenti výberového zisťovania pracovných síl sami (nebolo určené spoločné kritérium).

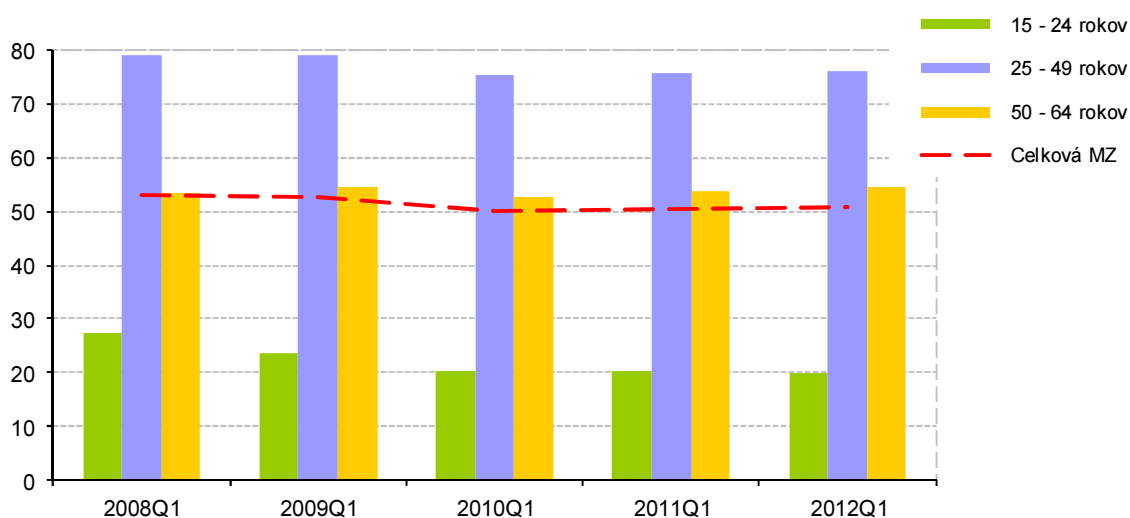
pričom za špecifické segmenty pracovnej sily tu považujeme najmä skupiny najviac ohrozené v obdobiach nepriaznivého hospodárskeho vývoja.

3.1. Znevýhodnenie najmladšej zložky pracovnej sily

Najmladšia časť pracovnej sily reaguje na nepriaznivý vývoj na trhu práce obzvlášť citlivo, čo môžeme ilustrovať na príklade vývoja v priebehu krízy 2008/2009. Miera zamestnanosti osôb vo veku 15 – 24 rokov sa v SR bezprostredne pred príchodom krízy pohybovala na pomerne nízkej úrovni, 26 až 27 %. Už do konca roka 2009 klesla dokonca len na 20 % a na tejto úrovni sa pohybuje dodnes. Kým celková miera zamestnanosti klesla od začiatku roka 2008 po začiatok roka 2012 o 2,1 p. b., v prípade osôb do 25 rokov to bolo zníženie až o 7,3 p. b. (graf 7), miera zamestnanosti v strednej vekovej kategórii poklesla o necelé 3 p. b., v prípade najstaršej zložky miera zamestnanosti dokonca stúpala. Graf 7 dokumentuje intenzitu vplyvu krízy na jednotlivé vekové kategórie, miera zamestnanosti mladých osôb klesla medzi prvými kvartálmi 2008 a 2012 viditeľne najviac.

G r a f 7

Miera zamestnanosti podľa hlavných vekových skupín (1Q 2008 – 1Q 2012)

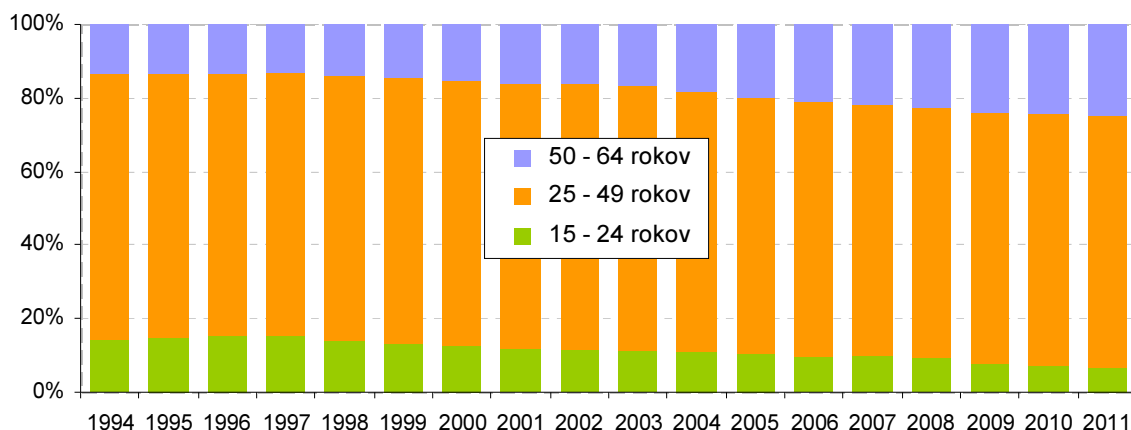

Vysvetlivka k legende: MZ – miera zamestnanosti.

Prameň: Podľa údajov ŠÚ SR (Slovstat).

Dlhodobejší pohľad na vývoj štruktúry zamestnanosti podľa vekových skupín na Slovensku ponúka graf 8. Z grafu je zrejмый posun v podieloch hlavných vekových skupín na celkovej zamestnanosti.

Graf 8
Štruktúra zamestnanosti podľa veku (podieľ na celku; 1994 – 2011)

Poznámka: Podieľ hlavných vekových skupín na celkovej zamestnanosti osôb vo veku 15 až 64 rokov vypočítané podľa údajov o počte pracujúcich.

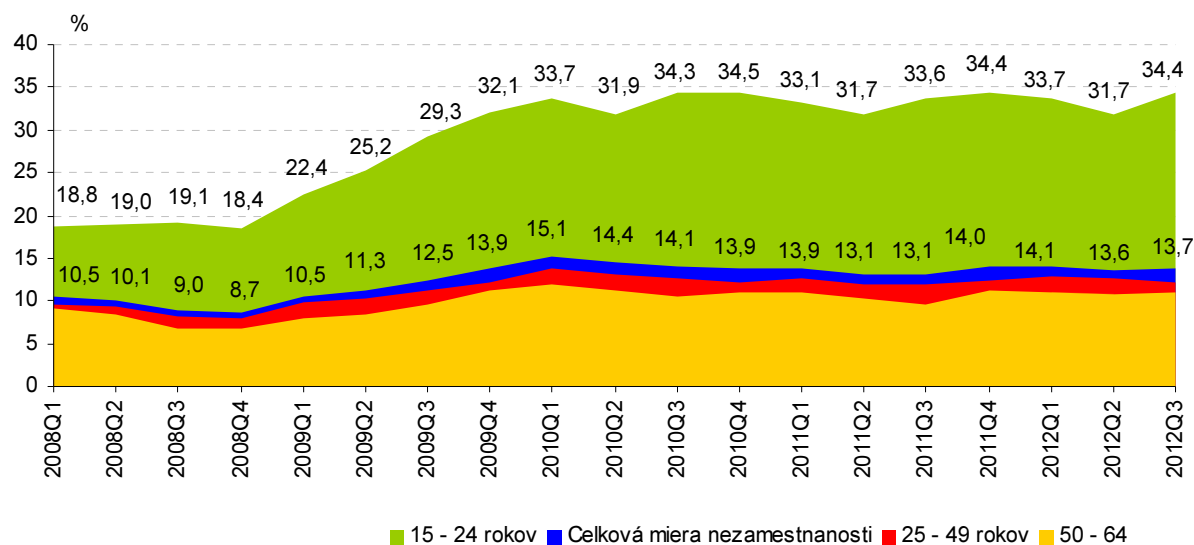
Prameň: Podľa údajov o počte pracujúcich; ŠÚ SR (Slovstat).

Podiel najmladšej vekovej kategórie na celkovej zamestnanosti produktívnej populácie (15 – 64 rokov) klesá nepretržite od roku 1997, ale len v dvoch rokoch klesol jej podiel na celkovej zamestnanosti 15 – 64 ročných o viac ako 1 p. b., a to v roku 1999 a 2009. K zrýchleniu trendu poklesu podielu mladých ľudí na celkovej zamestnanosti teda došlo práve v čase spomínaných významnejších výkyvov vo vývoji produktu, ktorých výsledkom bol pokles celkovej zamestnanosti. Po roku 2004 výraznejšie rastie podiel staršej pracovnej sily (v tomto prípade už aj na úkor pracujúcich vo veku 25 – 49 rokov), čo súvisí jednak so starnutím obyvateľstva ale i s úpravou príslušnej legislatívy. Na očistenie zmien vo vývoji štruktúry pracovnej sily podľa veku od vplyvu demografických a súvisiacich legislatívnych zmien môžeme využiť porovnanie vývoja mier nezamestnanosti – tu už dostávame jednoznačný obraz o dôsledkoch ekonomickej krízy pre jednotlivé vekové kategórie.

Ako ilustruje graf 9, miera nezamestnanosti u vekovej skupiny 15 – 24 rokov bola nadpriemerne vysoká už v predkrízovom období (približne 19 % nezamestnaných z ekonomicky aktívnej populácie vo veku 15 až 24 rokov), kým ale pred krízou prevyšovala miera nezamestnanosti u najmladšej vekovej kategórie celkovú mieru nezamestnanosti približne o 10 p. b., počas recesie v roku 2009 stúpol rozdiel medzi oboma mierami na 18,2 p. b. (ku koncu roka 2009) a ku koncu roka 2011 tento rozdiel ešte narástol (na 20,4 p. b.). Miera nezamestnanosti v ostatných vekových kategóriách viac menej kopírovala vývoj celkovej miery nezamestnanosti, zatiaľ čo miera nezamestnanosti u najmladšej kategórie sa v priebeh roka 2009 od vývoja celkovej miery „odtrhla“ a na najvyšších hodnotách ostáva naďalej. Na začiatku roka 2012 bola stále ešte tretina ekonomicky aktívnej populácie v tomto veku nezamestnaná (33,7 %).

Graf 9

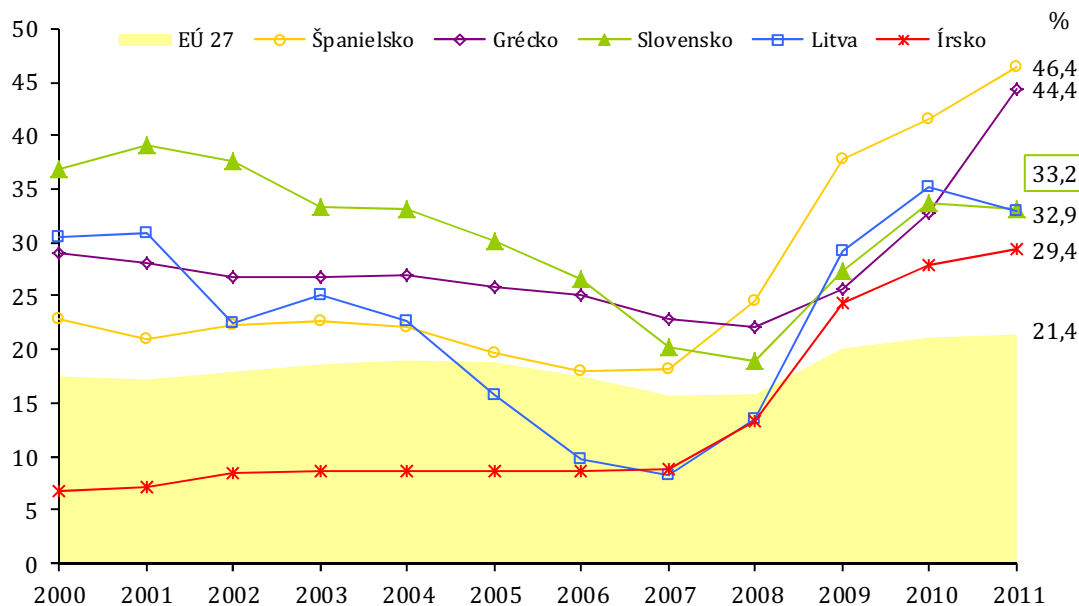
Vývoj miery nezamestnanosti podľa vekových skupín (1Q 2008 – 3Q 2012)

Prameň: Podľa údajov ŠÚ SR (Slovstat).

Následkom ekonomickej krízy sa teda výrazne zhoršila situácia mladých osôb na trhu práce, Slovensko však v tomto vývoji nebolo osamotené.

Graf 10

Krajiny EÚ s najväčším nárastom miery nezamestnanosti¹ mladších osôb (osoby do 25 rokov, v %)

¹ Poznámka: Najväčší nárast medzi rokmi 2008 a 2011.

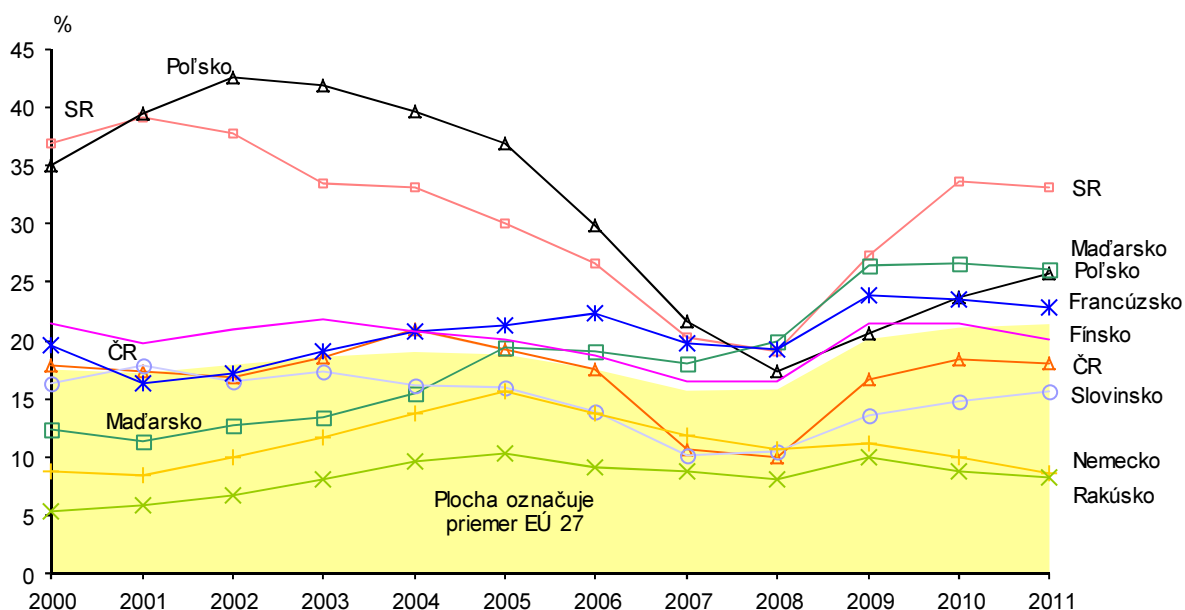
Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

Miera nezamestnanosti osôb vo veku do 25 rokov bola v SR na začiatku sledovaného obdobia (2000 – 2011) viac ako dvojnásobne vyššia než bol celoeurópsky priemer (dnešnej EÚ 27), jej hodnota na úrovni 36,9 % bola dokonca v roku 2000 najvyššou zo všetkých krajín dnešnej EÚ. Po roku 2001 však dochádzalo k pomerne výraznej konvergencii k priemernej hodnote (v roku 2008 bol rozdiel medzi mierou nezamestnanosti mladších v SR a priemernou hodnotou v EÚ len 3,2 p. b.), bezprostredne pred recesiou teda klesla takmer na priemernú úroveň krajín EÚ (7 krajín zaznamenalo v roku 2008 vyššiu mieru nezamestnanosti mladých osôb ako SR, vrátane krajín ako Švédsko, Portugalsko, Francúzsko, Taliansko či Maďarsko). V dôsledku zraniteľnosti tohto segmentu pracovnej sily v čase ekonomickej krízy však došlo k nárastu jej miery nezamestnanosti medzi rokmi 2008 a 2011 na úrovni EÚ 27 o 5,6 p. b. (celková miera nezamestnanosti vzrástla len o 2,6 p. b.), ale v prípade Slovenska až o 14,2 p. b., čím sa SR v roku 2011 zaradilo na tretiu priečku vo výške miery nezamestnanosti mladých, za Španielsko a Grécko. V Grécku a Španielsku predstihoval rast miery nezamestnanosti osôb do 25 rokov rast celkovej miery nezamestnanosti najviac (od začiatku krízy). Kým v Grécku a Španielsku kopírovala pred krízou krivka vývoja nezamestnanosti osôb do 25 rokov mieru celkovej nezamestnanosti, k podobnému vývoju ako v SR dochádzalo v Litve (krivka miery nezamestnanosti mladších sa vyvíjala v tvare písmena V), kde mladá pracovná sila utrpela tiež výrazne. V Litve podobne ako v SR dochádzalo po roku 2000 k rýchlej konvergencii, v dôsledku negatívneho vývoja v posledných rokoch narástla v Litve od roku 2008 po súčasnosť miera nezamestnanosti mladých až 4-násobne. Druhý najrýchlejší nárast nezamestnanosti mladých zažilo Írsko (viac ako 3-násobný), obe tieto krajiny pritom pred krízou patrili do skupiny piatich krajín s najnižšou mierou nezamestnanosti mladých (v roku 2007, spolu s Holandskom, Dánskom a Rakúskom).

Na záver tejto časti pre porovnanie doplníme pohľad na vývoj nezamestnanosti tejto špecifickej zložky pracovnej sily v nami vybraných referenčných krajinách. Podobne ako na Slovensku sa nezamestnanosť mladých vyvíjala v Poľsku, obe krajiny patrili na začiatku predošlej dekády k „lídrom“ v nezamestnanosti mladých osôb, toto prvenstvo si ponechali až do roku 2006. Naopak v Maďarsku najmladšia pracovná sila utrpela v dôsledku krízy v tom zmysle, že z pôvodne relatívne nízkych hodnôt mier nezamestnanosti (pod priemerom EÚ) stúpila nezamestnanosť mladých až dvojnásobne a v roku 2011 bola stále druhou najvyššou z nami porovnávaných krajín (podobný trend sme mohli pozorovať v prípade Írska v predošlom grafe). V Českej republike a Slovinsku sa udržala pod priemerom EÚ aj napriek nárastu v roku 2009, najmenej zasiahla kríza mladú pracovnú silu v krajinách, kde bola miera jej nezamestnanosti pôvodne najnižšia, v Nemecku a Rakúsku.

Slovensko sa tak spolu s Poľskom, Bulharskom, Litvou a Gréckom zaradilo do skupiny krajín, v ktorých sa pozitívny trend konvergence pôvodne nadpriemerne vysokých mier nezamestnanosti mladých ľudí k priemeru EÚ v dôsledku krízy zastavil a nezamestnanosť mladých sa v nich dodnes opäť stále drží na nadpriemerne vysokej úrovni.

Graf 11
Vývoj miery nezamestnanosti mladších osôb v referenčných krajinách (2000 – 2011)

Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

3.2. Nízkokvalifikovaná pracovná sila

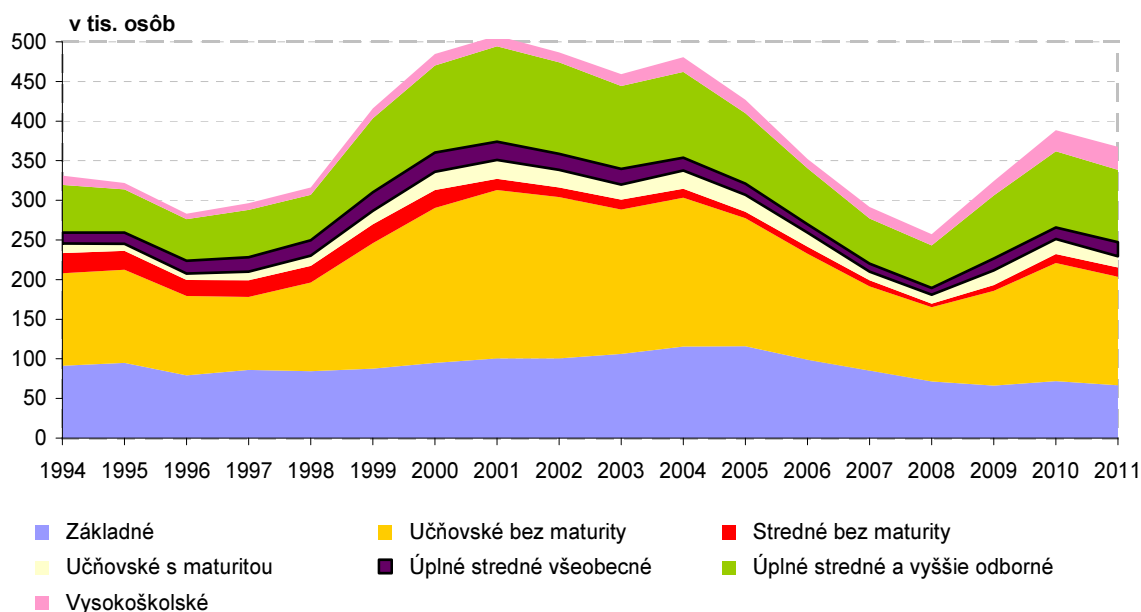
V súvislosti z recesiou v roku 2009 sa odlišne vyvíjala zamestnanosť, resp. nezamestnanosť na Slovensku aj z pohľadu stupňa dosiahnutého vzdelania. Najpočetnejšou skupinou nezamestnaných sú nezamestnaní s učňovským vzdelaním bez maturity (37 % všetkých nezamestnaných), najvyššia miera nezamestnanosti je u osôb so základným vzdelaním (42 % ekonomicky aktívnej populácie so ZŠ vzdelaním; údaje za rok 2011). Oba javy sú pokračovaním trendu z predkrízového obdobia. Porovnanie vývoja miery nezamestnanosti najmä medzi rokmi 2008 až 2010 v členení podľa stupňa dosiahnutého vzdelania naznačuje, že kríza najviac zasiahla osoby s učňovským (s maturitou aj bez) a stredným vzdelaním bez maturity; a naopak, najmenej osoby s vysokoškolským vzdelaním 2. a 3. stupňa. V roku 2011 citeľne poklesla miera nezamestnanosti u osôb s učňovským vzdelaním s maturitou, najvyššie prírastky v miere nezamestnanosti po roku 2008 tak pretrvávajú v kategóriách osôb so stredným vzdelaním bez maturity, učňovským vzdelaním bez maturity a úplným stredným všeobecným vzdelaním. Po prekonaní recesie v ekonomike sa tak nedokázali opätovne na trh práce zaradiť najmä osoby s najnižším vzdelaním (bez maturity) a nižším vzdelaním bez špecializácie.

Zaujímavým je pozorovanie, že skupina nezamestnaných s najvyšším dosiahnutým základným vzdelaním akoby nie je na nepriaznivý vývoj na trhu práce citlivá – jej početnosť sa v priebehu krízy menila minimálne, čím sa analogicky jej podiel na celkovej nezamestnanosti vo výsledku znížil, a to až o 10 p. b. medzi rokmi 2008 a 2011 (medzi rokmi ohraničujúcimi recesiou, teda medzi rokmi 2008 a 2010 sa početnosť nezamestnaných so základným vzdelaním zvýšila len o 1 %, v porovnaní napríklad so 60-percentným nárastom počtu nezamestnaných

v najpočetnejšej skupine nezamestnaných osôb, teda osôb s učňovským vzdelaním bez maturity). V posledných 3 rokoch (2009 – 2011) sa i početnosť skupiny zamestnaných osôb s najvyšším dosiahnutým základným vzdelaním menila minimálne (teda počet pracujúcich so základným vzdelaním), absencia viditeľných vplyvov krízy na túto skupinu teda nie je výsledkom zlepšovania kvalifikačnej štruktúry obyvateľstva (ktorou by sa prípadná zdanlivá odolnosť voči nepriaznivému makroekonomickému vývoju dala vysvetliť, ak by dochádzalo k výraznému poklesu pracujúcich so ZŠ vzdelaním; k výraznému poklesu aktívnej populácie so ZŠ vzdelaním dochádzalo napríklad okolo roku 2000), o čom svedčí i fakt, že miera nezamestnanosti v tejto skupine medzi rokmi 2009 a 2011 stúpila o pol percenta, čo pri úrovni 42 % nie je tak výrazná zmena. Ide teda o stabilnú skupinu nezamestnaných s vysokou prvotnou mierou nezamestnanosti – miera nezamestnanosti v tejto skupine v rokoch 2004 a 2005 dokonca presiahla 50 % (čo znamená, že každý druhý ekonomicky aktívny obyvateľ so základným vzdelaním bol mimo trhu práce), v predkrízovom treťom kvartáli 2008 dosiahla svoju historicky najnižšiu úroveň od roku 2000, a to 33,1 %, v tomto kontexte teda recesia v slovenskej ekonomike (dočasne) zastavila pozitívny (3 roky trvajúci) trend poklesu miery nezamestnanosti u osôb s najnižším vzdelaním. Dočasnosť vplyvu krízy na túto skupinu nezamestnaných odhalíme pri porovnaní štvrťročných výsledkov, miera nezamestnanosti u osôb so ZŠ vzdelaním sa počas krízy vyšplhala takmer až na 50 % (1. kvartál 2010), do polovice roka 2011 ale opäť klesla pod 40 % (teda na svoju hodnotu z roka 2007), v súčasnosti však znova mierne stúpa.

G r a f 12

Štruktúra nezamestnaných v SR podľa vzdelania (v tis. osôb, 1994 – 2011)

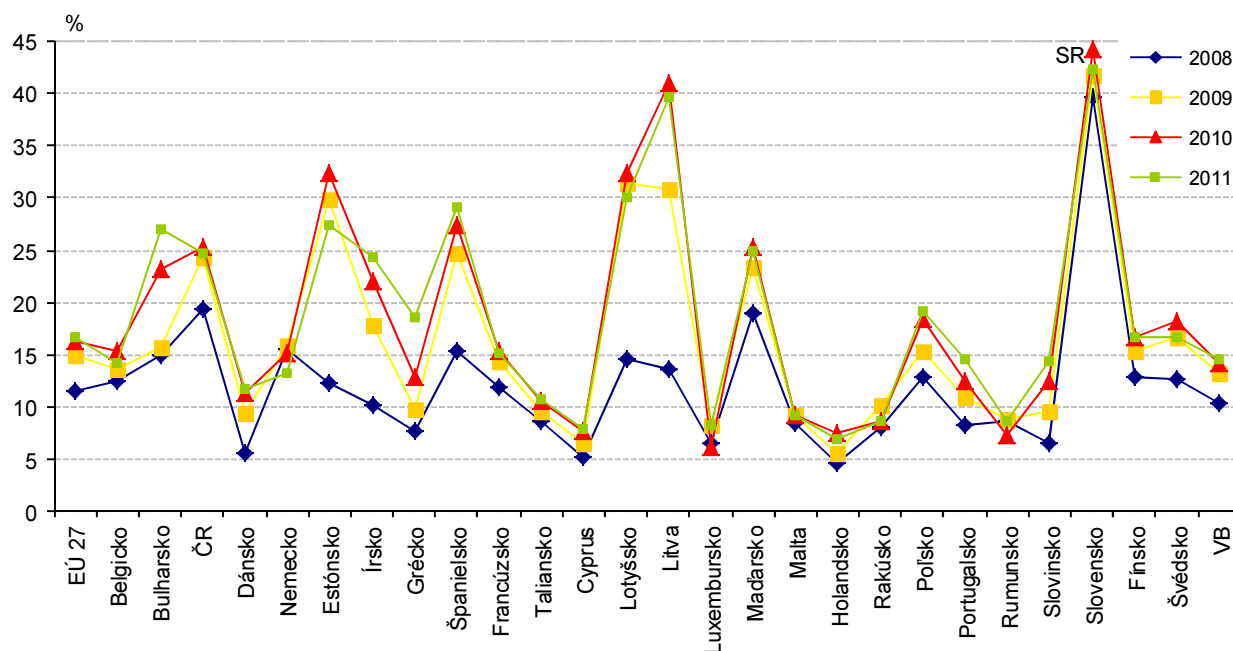

Prameň: Podľa údajov ŠÚ SR (Slovstat).

Na dotvorenie celkového obrazu o štruktúre nezamestnaných slúži graf 12, ktorý prezentuje nezamestnaných v členení podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania, z grafu možno vyčítať spomínaný nárast počtu nezamestnaných s učňovským vzdelaním bez maturity ako najpočetnejšej zložky nezamestnaných na Slovensku i akúsi rezistentnosť vývoja u osôb so základným vzdelaním voči vplyvu krízy.

Ak chceme hodnotiť postavenie nízkokvalifikovanej pracovnej sily, v prípade SR zohráva dôležitú úlohu zasadenie tejto problematiky do celoeurópskeho kontextu – medzinárodné porovnanie totiž odhaľuje, že Slovenská republika zastáva dlhodobo v rámci Európskej únie nelichotivú prvú priečku v miere nezamestnanosti pracovnej sily s najnižším vzdelaním.

G r a f 13

Miera nezamestnanosti osôb s najnižším vzdelaním¹ (2008 – 2011)

¹ Poznámka: Osoby so základným a nižším stredným vzdelaním, úrovne 0 až 2 podľa kategorizácie Eurostatu.

Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

Ešte pred krízou v roku 2008 prevyšovala miera nezamestnanosti nízkokvalifikovanej pracovnej sily³ na Slovensku s hodnotou takmer 40 % priemernú úroveň EÚ o neuveriteľných 28 p. b. (v priemere dosahovala táto miera nezamestnanosti v členských štátoch hodnotu 11,5 % produktívnej populácie). Ako dokumentuje i graf 13, výrazným, priam skokovým spôsobom vzrástla miera nezamestnanosti osôb s nízkym vzdelaním po roku 2008 najmä v pobaltských krajinách a Španielsku (v Litve dokonca natoľko, že už v roku 2010 sa priblížila k hodnotám zaznamenaným na Slovensku). Vplyv hospodárskej krízy mal tak paradoxný účinok – priblíženie hodnôt miery nezamestnanosti osôb s nízkou kvalifikáciou v SR k priemeru EÚ, nie však

³ Nízkokvalifikovaná pracovná sila sú v tomto kontexte osoby so základným a nižším stredným vzdelaním, teda kategórie 0 až 2 podľa kategorizácie Eurostatu.

vd'aka konvergencii SR, ale v dôsledku zhoršenia situácie v niektorých členských štátoch, jedine Slovenská republika totiž disponovala tak vysokou počiatočnou úrovňou nezamestnanosti nízkokvalifikovaných osôb bezprostredne v predkrízovom období. (Analogicky, miera zamestnanosti osôb s najnižšou kvalifikáciou pohybujúca sa v SR v posledných rokoch na úrovni 30 % je najnižšou v EÚ, priemerná miera zamestnanosti tejto zložky pracovnej sily v EÚ sa pohybuje nad hranicou 50 %).

Dlhodobejšie medzinárodné porovnanie (2000 – 2011) s nami vybranými referenčnými ekonomikami len potvrdí, že počas celej uplynulej dekády žiadna ďalšia z nami vybraných krajín SVE nedosahovala tak vysoké miery nezamestnanosti u tejto kategórie a v porovnaní s vyspelejšími ekonomikami EÚ bola úroveň v SR počas celej doby viac ako dvojnásobná. Medzi rokmi 2000 a 2005 presahovala miera nezamestnanosti týchto osôb 20 % len v Poľsku a v Českej republike, na Slovensku sa však v tom čase, teda v prvej polovici dekády držala v intervale 40 – 54 %. Po roku 2005 síce dochádzalo v súlade so zlepšovaním podmienok na slovenskom trhu práce a poklesom celkovej nezamestnanosti i k postupnému znižovaniu miery nezamestnanosti nízkokvalifikovaných osôb, približovanie sa k priemeru EÚ bolo len veľmi pozvoľné, stále bola viditeľná priepasť medzi jej úrovňou na Slovensku a v ktorejkoľvek ďalšej referenčnej krajine.

3.3. Dlhodobo nezamestnaní

Nízkokvalifikovaná pracovná sila nie je jediným problémovým segmentom trhu práce na Slovensku. Skupina dlhodobo nezamestnaných osôb je ďalšou kategóriou, u ktorej si Slovenská republika dlhodobo v rámci celej EÚ udržiava prvú priečku. Slovensko si toto ďalšie negatívne prvenstvo (v rámci všetkých krajín dnešnej EÚ 27) udržiava dokonca už od roku 1999, len s výnimkou roka 2001, keď ho na prvom mieste vystriedalo Bulharsko, kým ale v Bulharsku klesla dlhodobá nezamestnanosť pred krízou na priemer EÚ, v SR sa udržiavala po celý čas pomerne vysoko nad priemerom. Miera dlhodobej nezamestnanosti v SR síce klesla zo svojej najvyššej hodnoty v roku 2002 (12,3 % aktívnej populácie – čo je podľa dostupných údajov najvyššia hodnota v Európe zaznamenaná po roku 1992 vôbec; v roku 2002 predstavovala až trojnásobok priemernej dlhodobej nezamestnanosti z dnešnej EÚ 27) do krízy 2008/2009 pomerne citeľne, a to až na 6,7 % v roku 2008, resp. 6,5 % aktívnej populácie v roku 2009, keďže však k podobne priaznivému vývoju v oblasti dlhodobej nezamestnanosti dochádzalo po roku 2002 aj v ostatných krajinách s jej pôvodne vysokými mierami (predovšetkým v Bulharsku a Poľsku, ktoré spolu so SR predstavovali v roku 2002 skupinu troch krajín s mierou dlhodobej nezamestnanosti nad 10 %; k výraznejšiemu poklesu v tomto období dochádzalo aj v Litve a Lotyšsku), výsledkom bolo len pozvoľné približovanie sa hodnôt zaznamenaných v SR k európskemu priemeru (pokles z trojnásobku európskeho priemeru

v roku 2002 na 2,2-násobok v roku 2009 – teda v čase, keď sa v SR pohybovala dlhodobá nezamestnanosť na po roku 1997 najnižšej úrovni 6,5 %, predstavoval priemer EÚ len 3 %).

Hospodárska kríza zanechala svoju stopu na štruktúre celkovej nezamestnanosti aj v tomto smere, a to v pomerne výraznom rozsahu. Vzhľadom na definíciu dlhodobej nezamestnanosti (nezamestnaní dlhšie ako 12 mesiacov) sa vplyv krízy začal premietiť do výšky podielu dlhodobo nezamestnaných až v roku 2010, teda s ročným odstupom od jej prvých prejavov (preto aj jej historicky najnižšia úroveň po roku 1997 bola v SR zaznamenaná v roku 2009, teda v roku, keď už slovenská ekonomika prechádzala recesiou). V SR tak v roku 2010 došlo po piatich rokoch jej nepretržitého poklesu k nárastu dlhodobej nezamestnanosti medziročne až o 40 %, čím sa jej podiel na celkovej nezamestnanosti zvýšil z polovice na takmer 60 %. Dlhodobá nezamestnanosť je v SR najväčšou zložkou celkovej nezamestnanosti a vplyvom krízy sa tento fakt ešte zvýraznil, inými slovami, jej podiel na celkovej nezamestnanosti znovu narástol: Dlhodobá nezamestnanosť, ktorá tvorila ešte v roku 2006 dokonca viac ako 70 % celkovej nezamestnanosti v SR, postupne klesala a v roku 2009 predstavovala už len polovicu celkovej nezamestnanosti, následkom krízy rástla v rokoch 2010 – 2011 opäť výraznejšie a ku koncu roka 2011 tvorila už 63,5 % celkovej nezamestnanosti. Detailnejší pohľad na dĺžku trvania nezamestnanosti odhalí, že pod tento nárast dlhodobej nezamestnanosti sa v roku 2010 podpísala najmä subkategória nezamestnaných viac ako 1 rok a menej ako 2 roky (počet nezamestnaných, ktorí pribudli do tejto subkategórie v roku 2010 bol až 6-násobne vyšší ako v roku 2009), naopak, v roku 2011 počet týchto dlhodobo nezamestnaných už klesal a ku koncu roka výrazne stúpila početnosť skupiny nezamestnaných viac ako 2 roky. Išlo teda o presun nezamestnaných medzi kategóriami vykazovanej dĺžky trvania nezamestnanosti a pretrvávajúci následok recesie z roku 2009.

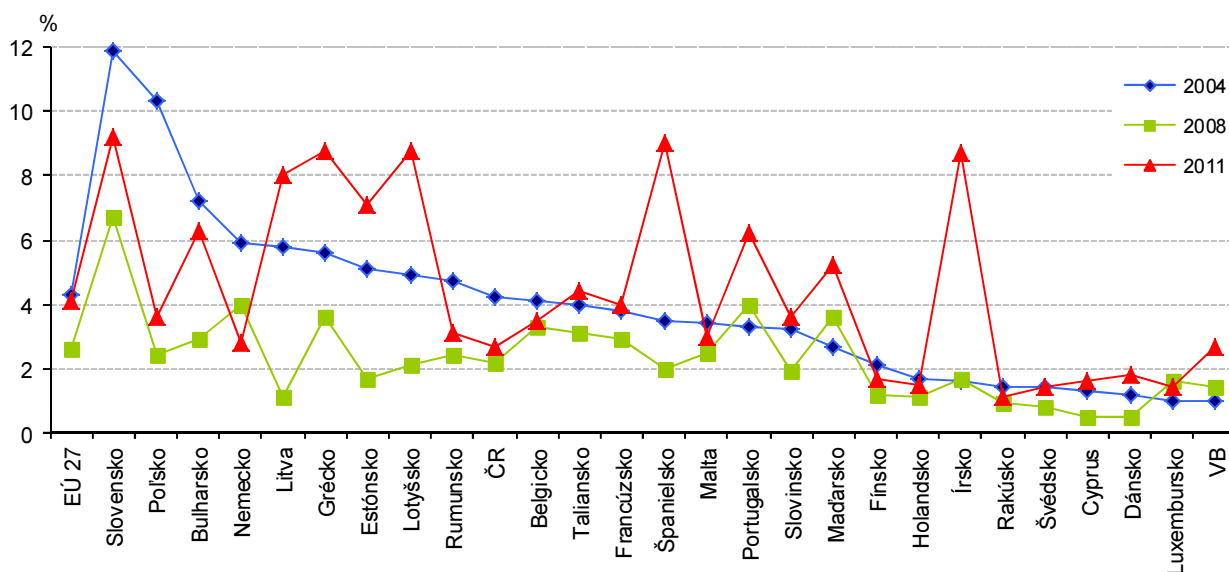
Aj napriek tak citeľnému zvýšeniu dlhodobej nezamestnanosti v SR po recesii v roku 2009, zároveň vplyvom hospodárskej krízy možno Slovensko svoje prvenstvo v tejto oblasti v rámci EÚ stratí. Výsledkom priam kritického nárastu miery celkovej nezamestnanosti v pobaltských krajinách v roku 2009 bolo i následné zvýšenie ich mier dlhodobej nezamestnanosti v roku 2010, čím sa priblížili k hodnotám dosahovaným v SR (dlhodobá nezamestnanosť stúpila v pobaltských krajinách v roku 2010 na dvojnásobok roka 2009). Vzhľadom na pozitívny trend poklesu celkovej nezamestnanosti v týchto krajinách možno považovať tento efekt za dočasný, už v roku 2011 skutočne došlo v ich prípade k spomaleniu nárastu dlhodobej nezamestnanosti (v Estónsku dokonca k jej poklesu). Z pohľadu ďalšieho vývoja dlhodobej nezamestnanosti považujeme za najrizikovejšie krajiny Španielsko, Írsko a Grécko (najmä v Španielsku pretrváva trend výrazného rastu celkovej nezamestnanosti najdlhšie). Kým Slovensko má vysokú počiatočnú úroveň dlhodobej nezamestnanosti, v Španielsku a Írsku miera dlhodobej nezamestnanosti narastá vysokým tempom, a to z podpriemerných hodnôt (ešte v roku 2008 dosahovalo Španielsko mieru dlhodobej nezamestnanosti na podpriemernej

úrovni 2 % aktívnej populácie, v roku 2011 to bolo už 9 % v porovnaní s hodnotou zaznamenanou v SR na úrovni 9,2 % a priemerom EÚ na úrovni 4,1 %; v prípade Írska to bola v roku 2008 hodnota dokonca len 1,7 %, v roku 2011 už 8,7 % aktívnej populácie).

Graf 14 predstavuje názorný súhrn vývojových trendov, ktorým sme sa v texte venovali. Ako referenčný rok sme tu zvolili rok 2004, keď bola v EÚ 27 najvyššia priemerná úroveň dlhodobej nezamestnanosti (4,3 % aktívnej populácie). Krajiny sú v grafe zoradené zostupne od najvyšších hodnôt dlhodobej nezamestnanosti v referenčnom roku 2004 (modrá čiara; podobný graf by sme dostali aj s použitím roka 2000, alebo spomínaného roka 2002, s tým rozdielom, že medzi krajinami na prvých priečkach, po Slovensku, Bulharsku a Poľsku, by figurovali aj Litva a Lotyšsko). Graf názorne ilustruje spomínaný citelný pokles dlhodobej nezamestnanosti medzi rokmi 2004 a 2008 v krajinách s jej počiatočnými vysokými hodnotami (rozdiel medzi modrou a zelenou krivkou u danej krajiny), čím graf tiež názorne dokumentuje, že i keď v roku 2008 sa v prípade SR už miera dlhodobej nezamestnanosti priblížila k historickým minimám po roku 1997, v dôsledku podobne priaznivého vývoja v ostatných krajinách „na čele rebríčka“ si Slovensko svoje nelichotivé prvenstvo zachovalo. A napokon vrcholy červenej krivky označujú vplyv hospodárskej krízy, resp. výrazný nárast dlhodobej nezamestnanosti v pobaltských krajinách, Grécku, Španielsku a Írsku, ako i priblíženie sa ich hodnôt k hodnotám v SR (vrcholy červenej krivky). Na rozdiel od Slovenska, ktoré sa ešte v roku 2004 potýkalo s vysokými mierami dlhodobej nezamestnanosti a jej súčasná úroveň je stále pod úrovňou roka 2004, v uvedených krajinách vplyvom krízy narástla táto zložka nezamestnanosti vysoko nad úroveň referenčného roka.

G r a f 14

Vývoj dlhodobej nezamestnanosti v krajinách EÚ 27 (v %, roky 2004, 2008 a 2011)

Poznámka: Dlhodobá nezamestnanosť vyjadrená ako % celkovej aktívnej populácie (% pracovnej sily).

Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

4. RODOVÉ ROZDIELY V ZAMESTNANOSTI A ODMEŇOVANÍ

V poslednej kapitole sa venujeme otázke, do akej miery dochádzalo v SR k zväčšovaniu alebo stieraniu rodových diferencií v miere zamestnanosti a v priemernom zárobku a či bol vývoj na Slovensku v tejto oblasti v súlade s vývojom v ostatných krajinách Únie.

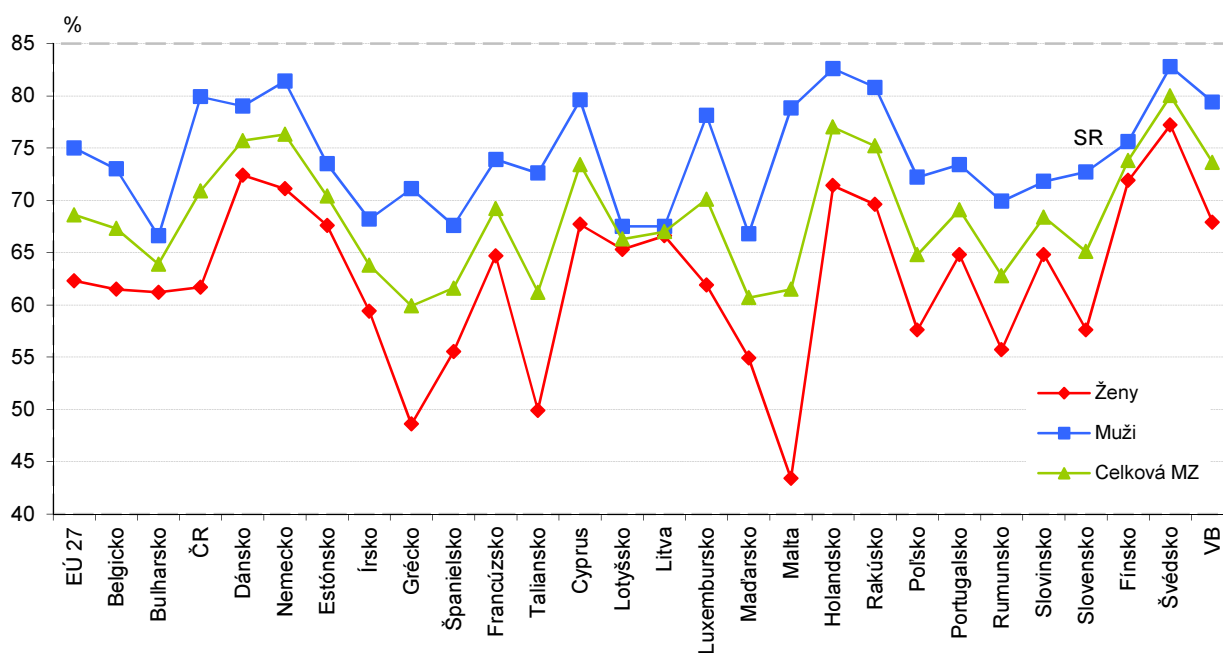
4.1. Vývoj miery zamestnanosti podľa pohlavia

Slovensko malo v roku 2011 desiatu najnižšiu celkovú mieru zamestnanosti z členských štátov EÚ 27, dvanástu najnižšiu v prípade mužov ale už ôsmu najnižšiu v prípade žien (po Malte, Grécku, Taliansku, Maďarsku, Španielsku, Rumunsku a Poľsku). I toto jednoduché porovnanie napovedá, že nevyváženosť štruktúry zamestnanosti podľa pohlavia je na Slovensku o niečo väčšia, než je priemer EÚ. Existenciu rodových rozdielov v zamestnanosti naprieč celou Úniou dokumentuje graf 15.

Priemerný rozdiel v miere zamestnanosti mužov a žien dosahuje v EÚ hodnotu 12,7 p. b., v prípade Slovenska je to 15,1 p. b. Omnoho väčšie rodové diferencie v zamestnanosti však existujú na Malte (rozdiel až 35,4 p. b.), v Taliansku a Grécku, za čo vďaka najmä veľmi nízkej miere zamestnanosti žien (pod 50 %, teda menej ako polovica žien v aktívnom veku pracuje); väčšie diferencie ako v SR sú ale napríklad aj v Českej republike, kde je však miera zamestnanosti – celková i oboch pohlaví, vyššia než na Slovensku.

G r a f 15

Porovnanie diferencií v mierach zamestnanosti podľa pohlavia (v %, 2011)

Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

Porovnanie v čase naznačuje, že rozdiel v zamestnanosti mužov a žien mal na Slovensku od roku 2001 stúpajúcu tendenciu, miera zamestnanosti mužov totiž rástla rýchlejšie, než tomu bolo v prípade žien. Vplyvom krízy klesala miera zamestnanosti mužov v rokoch 2009 a 2010 výraznejšie, než u žien, v dôsledku čoho sa v týchto rokoch diferencie v zamestnanosti o niečo znížili. Tento, v prípade Slovenska tri roky trvajúci jav bol v súlade s vývojom v EÚ, kde sa postupujúce znižovanie rodových rozdielov v zamestnanosti, ku ktorému dochádza v priemere za všetky štáty dnešnej EÚ 27 nepretržite od roku 1998 (prvé kompletne dáta za EÚ 27), od roku 2008 ešte mierne zrýchliło. Z nami zvolených referenčných krajín bol tento trend najvypuklejší práve na Slovensku a v Maďarsku, ale i v Poľsku, Rakúsku či Nemecku. Čo ale nebolo v súlade s vývojom v EÚ a referenčnými krajinami, bol tak citeľný nárast rozdielu v miere zamestnanosti mužov a žien medzi rokmi 2004 a 2008, ku ktorému došlo na Slovensku v období priaznivého makroekonomického vývoja a priaznivých podmienok na trhu práce. Priaznivý vývoj v hospodárstve mal väčší prínos pre zamestnanosť mužov, než žien. K tomuto zväčšovaniu rodových rozdielov dochádzalo v SR v čase, keď sa v Európe, ako uvádzame vyššie, rozdiely v miere zamestnanosti oboch pohlaví skôr znižovali.

4.2. Rozdiely v priemernom zárobku mužov a žien

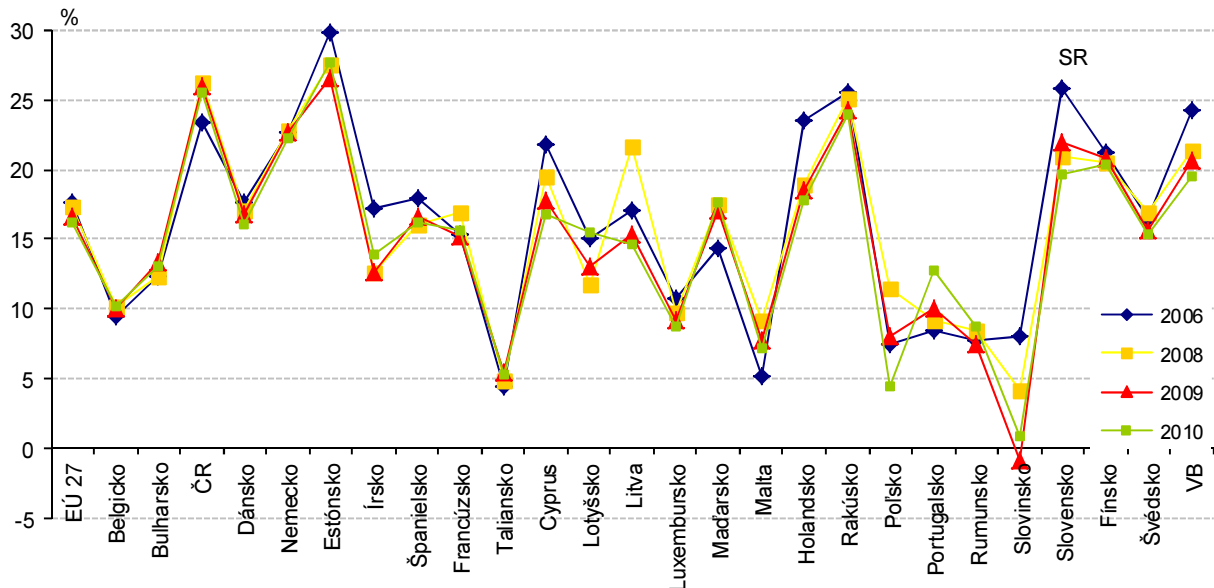
Posledná časť tejto práce sa netýka štruktúry zamestnanosti ale štruktúry príjmov, v nadväznosti na predošlú podkapitolu je však zaujímavé doplniť porovnanie rodových rozdielov o pohľad a prípadné nerovnosti v príjmoch medzi mužmi a ženami.

Výška rozdielu medzi priemerným hrubým hodinovým zárobkom mužov a žien v SR klesla z necelých 26 % v roku 2006 na približne 20 % v roku 2010 (posledné dostupné údaje; vyjadrené v % k priemernému zárobku muža – presnou interpretáciou tohto ukazovateľa je, že priemerný hrubý hodinový zárobok žien bol v SR v roku 2010 o 20 % nižší, než bol zárobok mužov). Stále je to ale siedmy najväčší rozdiel v Únii (ešte v roku 2006 však bola SR na druhej priečke v najväčších rodových rozdieloch v príjmoch, po Estónsku). Väčšie diferencie v zárobkoch mužov a žien zaznamenali v roku 2010 Estónsko, Česká republika, Rakúsko, Nemecko, Fínsko a Grécko (v prípade Grécka je posledný dostupný údaj len za rok 2008), teda okrem Grécka a ČR v krajinách, kde sú skôr malé rozdiely v mierach zamestnanosti podľa pohlavia (pod priemerom EÚ). Z grafu 16 je možné v prípade Slovenska vyčítať zmiernenie rozdielu v zárobku oboch pohlaví v posledných rokoch. K výraznejšiemu zmenšeniu rozdielu v zárobkoch došlo v rámci EÚ v tomto období len v Slovinsku, kde sa zárobky mužov a žien v podstate vyrovnali. Naopak, diferencie sa v tomto období zväčšili v Českej republike, Maďarsku a Portugalsku. Z dôvodu nedostatočne dlhého časového radu a neúplnosti dát pre EÚ je ťažké komplexne zhodnotiť vplyv krízy na dlhodobjší vývoj v tejto oblasti, môžeme

však konštatovať, že na Slovensku dochádza v posledných rokoch k znižovaniu rozdielu v odmeňovaní mužov a žien a že tento trend je v súlade s priemerným vývojom v EÚ.

G r a f 16

Rozdiel v priemernom hrubom hodinovom zárobku mužov a žien (vyjadrené ako % priemerného hrubého zárobku muža; roky 2006, 2008, 2009 a 2010)

Poznámka: Graf 16 neobsahuje Grécko, pre ktoré je dostupný údaj len za rok 2008 (22 %). V grafe tiež neuvádzame hodnoty z roku 2007 z dôvodu nedostatočných údajov pre rok 2007, rok 2006 je pre naše účely porovnania stavu pred krízou a po kríze postačujúci; navyše, metodika zberu údajov pre výpočet ukazovateľa „gender-pay gap“ vychádza z mikroúdajového prieskumu - resp. výsledkov zo zisťovania o štruktúre príjmov SES (Structure of earnings survey), ktorý je vykonávaný so štvorročnou periodicitou, dáta pre roky 2006 a 2010 sú skutočné, ostatné roky sú odhadované. *Prameň:* Podľa databázy Eurostatu.

Hľadanie spoločných tendencií vo vývoji v tejto oblasti v rámci našich dvoch skupín referenčných krajín (V4 a Slovinsko verzus skupina vyspelejších ekonomík) je obťažné, aktuálne rodové rozdiely v príjmoch aj ich vývoj v čase na prvý pohľad nevykazujú spoločné znaky pre naše dve skupiny krajín – rozdiely v hodinových zárobkoch mužov a žien v Českej republike ale i v Nemecku a Rakúsku patria k najväčším v Únii, z referenčných krajín sú vysoké i vo Fínsku a na Slovensku; naopak rozdiely zaznamenané v Slovinsku a Poľsku sú najnižšie v EÚ. Určité podobnosti v rámci regiónov EÚ ale odhalíme pri detailnejšom pohľade na rozdiely v príjmoch mužov a žien podľa vekových kategórií.

T a b u ľ k a 1

Rozdiel v priemerných hrubých zárobkoch mužov a žien podľa vekových kategórií (v % k príjmu mužov; rok 2010)

	do 25 rokov	25-34 rokov	35-44 rokov	45-54 rokov	55-64 rokov	65 rokov a viac
Belgicko	3,0	3,5	9,7	11,9	17,6	:
Bulharsko	5,8	11,1	19,2	17,5	7,6	-16,8
ČR	10,5	17,3	32,4	26,5	18,3	30,2
Dánsko	4,7	11,8	17,2	18,0	16,8	14,5
Nemecko	2,0	11,0	24,0	27,0	28,0	20,0
Írsko	0,8	3,6	14,1	17,8	20,4	10,4
Španielsko	4,8	8,7	13,1	18,8	23,7	45,1
Francúzsko	-6,6	9,0	13,4	20,1	22,6	34,0
Taliansko	5,3	3,9	4,8	6,1	3,9	36,9
Cyprus	6,2	-0,6	13,0	29,0	25,8	28,7
Lotyšsko	6,7	15,8	18,6	12,7	16,7	16,9
Litva	8,8	12,5	19,2	15,9	11,8	7,2
Luxembursko	-6,2	-3,2	6,5	14,6	21,6	:
Maďarsko	-1,1	8,1	22,9	21,4	19,7	19,9
Malta	-3,2	5,1	10,2	6,9	0,3	10,0
Holandsko	-0,3	4,3	16,4	24,2	24,4	11,6
Rakúsko	8,6	14,8	25,2	28,5	36,3	24,1
Poľsko	3,5	4,8	9,0	4,0	3,5	5,4
Portugalsko	11,2	6,0	15,0	13,6	16,9	34,7
Rumunsko	1,7	2,6	10,5	11,1	8,5	28,1
Slovinsko	-7,1	-4,0	3,9	4,5	-6,6	7,3
Slovensko	7,3	16,2	27,5	21,5	13,5	6,7
Fínsko	7,0	14,1	21,3	22,8	25,5	29,0
Švédsko	6,5	10,2	16,9	18,9	18,9	19,8
VB	3,5	7,0	21,6	25,6	22,8	22,5
Nórsko	6,0	9,1	15,7	19,5	20,6	19,4
Švajčiarsko	4,7	7,7	18,1	23,9	24,8	29,6

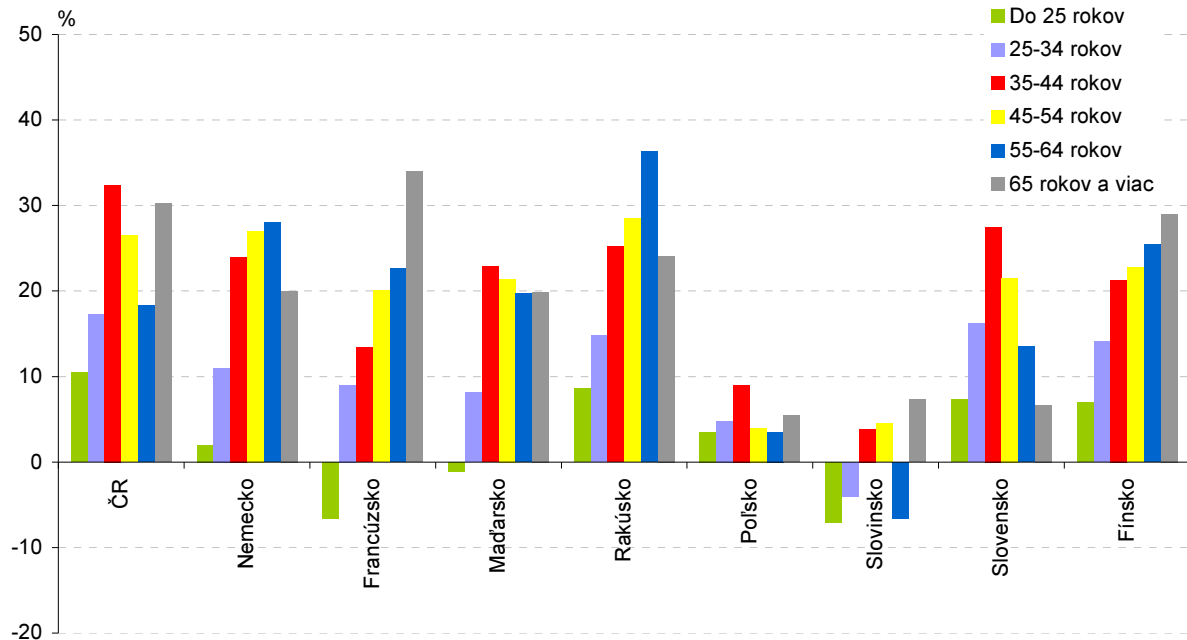
Poznámka: Údaje za Grécko a Estónsko v členení podľa veku nie sú dostupné, členské štáty EÚ dopĺňa porovnanie s Nórskom a Švajčiarskom.

Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

Tabuľka 1 poukazuje na fakt, že kým v krajinách južnej a severnej Európy prispievajú k rodovým diferenciám v príjmoch mužov a žien najmä vysoké rozdiely v príjmoch osôb v najvyšších vekových kategóriách (osobitne v krajinách južnej Európy sú výrazné rozdiely v príjmoch medzi mužmi a ženami v poproduktívnom veku), krajiny V4 spolu s väčšinou ostatných nových členských štátov tvoria skupinu krajín, v ktorých sú zaznamenávané najväčšie rozdiely medzi príjmami mužov a žien v strednej vekovej kategórii – u osôb vo veku 35 až 44 rokov (výraznejšiu odchýlku predstavuje Slovinsko, kde sú nielen rozdiely najvyššie v najstaršej vekovej kategórii, podobne ako u vyspelých ekonomík, ale kde sú vo všeobecnosti rozdiely v príjmoch oboch pohlaví veľmi malé). Jedine v prípade Slovenska je odstupňovanie rodových diferencií v príjmoch podľa veku v oboch smeroch k strednej vekovej kategórii tak jednoznačné – inými slovami, veková štruktúra rodových rozdielov v príjmoch má v prípade SR relatívne pravidelný pyramídový tvar, čo ilustrujeme grafom 17. Nielen v žiadnej z referenčných krajín nemajú rozdiely v príjmoch mužov a žien tak pravidelný stúpajúci trend

smerom k strednej vekovej kategórii a klesajúci trend smerom k staršiemu veku, jedinou európskou krajinou, v ktorej je tento trend rovnaký ako v SR, je Litva.

G r a f 17
Porovnanie rodových diferencií v príjmoch podľa veku (v %, 2010)

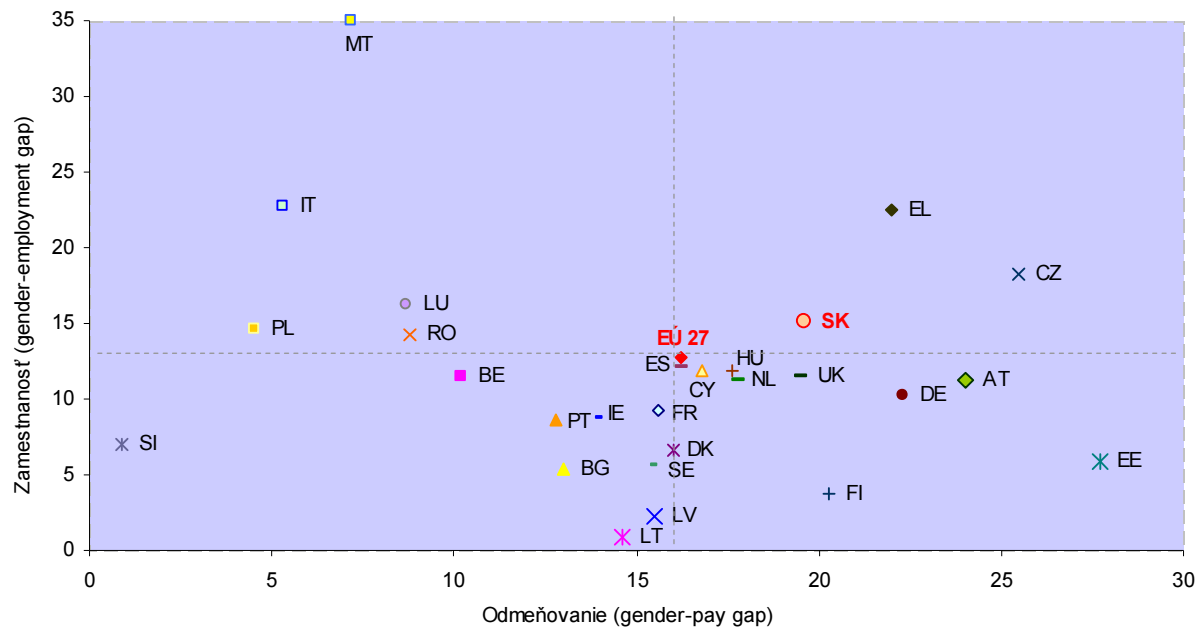

Prameň: Podľa databázy Eurostatu.

Komplexnejšie porovnanie existujúcich rozdielov v postavení oboch pohlaví na trhu práce medzi štátmi EÚ poskytuje súčasný pohľad na oba nami zvolené ukazovatele zároveň: súčasné porovnanie rodových diferencií v miere zamestnanosti i vo výške zárobku znázorňuje graf 18. Priemerná hodnota za celú EÚ 27 pre oba ukazovatele rozdeľuje krajiny do štyroch kvadrantov – pohľad na súbežné porovnanie rodových rozdielov v zamestnanosti i odmeňovaní odhaľuje, že Slovensko patrí k trom krajinám s najväčšími rodovými rozdielmi (pravý horný kvadrant kombinuje najvyššie hodnoty pre diferencie v miere zamestnanosti i v priemernom zárobku), väčšie rodové rozdiely sú len v Grécku (EL) a Českej republike (CZ). Naopak, najlepšie si v rámci Únie z pohľadu rodových rozdielov (podľa kombinácie zvolených ukazovateľov) stojí Slovinsko (SI), výraznejšie sa od priemeru odkláňajú i Malta (MT), v ktorej sa značne líši miera zapojenia do trhu práce mužov a žien (ale nevykazuje tak veľké rozdiely v príjmoch), Estónsko (EE), v prípade ktorého existujú výrazné rodové diferencie v odmeňovaní, ale podpriemerné rozdiely v zamestnanosti, alebo i Litva (LT), v ktorej takmer neexistujú rozdiely v miere zamestnanosti mužov a žien.

G r a f 18

Porovnanie rodových rozdielov v zamestnanosti a odmeňovaní v krajinách EÚ 27

Poznámka: Os x – Odmeňovanie = výška rozdielu v priemernom hrubom hodinovom príjme mužov a žien vyjadrená ako % príjmu mužov (v %, rok 2010 – posledné dostupné dáta, skutočné dáta zo zisťovania SES; Grécko – rok 2008); Os y – Zamestnanosť = výška rozdielu v miere zamestnanosti mužov a žien v p. b. (rok 2011).

Prameň: Podľa údajov o miere zamestnanosti a údajov o štruktúre príjmov z databázy Eurostatu.

Porovnanie v rámci EÚ s využitím kombinácie oboch ukazovateľov, ktoré tak komplexnejšie hodnotí rozdiel v postavení mužov a žien na trhu práce (nielen z pohľadu ich zapojenia sa do trhu práce, ale i z pohľadu ich príjmov) odhalilo, že i napriek spomínanému znižovaniu rodových rozdielov v SR v posledných rokoch (a to v oboch oblastiach), patrí Slovensko stále v rámci Únie ku krajinám s relatívne vysokou mierou rodových nerovností na trhu práce.

ZÁVER

Cieľom tejto práce bolo zhodnotiť, k akým zmenám došlo vo vybraných charakteristikách zamestnanosti po výraznejších výkyvoch vo vývoji produktu (so zameraním sa najmä na hospodársku krízu 2008/2009), či mali tieto zmeny dlhodobejší charakter (pokiaľ je možné to v tomto čase už hodnotiť) a či zotavovanie sa trhu práce viedlo v týchto prípadoch k takým zmenám v štruktúre zamestnanosti (a nezamestnanosti), ktoré by zároveň znamenali priblíženie sa stavu vo vyspelejších ekonomikách Únie, alebo aspoň boli v línii s vývojom európskych ekonomík. Výsledky poukázali na to, že výkyvy vo vývoji výstupu ekonomiky SR mali za následok nielen citelný pokles zamestnanosti, ale došlo aj k niektorým pomerne zreteľne identifikovateľným zmenám v jej štruktúre. Z pohľadu formy zamestnania a typu pracovného úväzku podnietil nepriaznivý ekonomický vývoj akési „dobiehanie“ k úrovni EÚ, a to najmä čo sa týka podielu samozamestnávania na celkovej zamestnanosti – v prípade SR došlo dokonca k trom „vlnám“ rozmachu samozamestnávania, ktorých rozsah bol väčší než v porovnateľných ekonomikách. Pod rozsiahlejšiu mieru využívania tejto formy zamestnania sa tak zrejme okrem iného podpísala i povaha ekonomického rastu v SR, resp. jeho nízka pracovná náročnosť. Naopak, dobiehanie vo využívaní čiastočných úväzkov, ktoré sa rovnako zrýchľilo práve v časoch nepriaznivého makroekonomického vývoja, prebiehalo v oveľa menšej miere a za priemerom EÚ využívanie takýchto foriem úväzkov stále výrazne zaostáva.

K negatívnym dôsledkom v štruktúre zamestnanosti, resp. nezamestnanosti viedli výkyvy vo vývoji produktu najmä u dvoch segmentov pracovnej sily: u mladých osôb a dlhodobo nezamestnaných osôb. Miera zamestnanosti mladých osôb a miera dlhodobej nezamestnanosti (a jej podiel na celkovej nezamestnanosti) boli v domácich podmienkach citelne poznačené zhoršením vývoja výkonnosti ekonomiky. V dôsledku recesie z roku 2009 sa zastavil trend výraznej konverencie vo vývoji zamestnanosti mladých k priemeru EÚ, ku ktorému dochádzalo od roku 2001 (z pôvodne najvyššej hodnoty miery nezamestnanosti mladých zo všetkých krajín dnešnej EÚ 27), až sa Slovensko z 8. priečky v roku 2008 znova dostalo medzi krajiny EÚ s najvyššou mierou nezamestnanosti osôb do 25 rokov (a to na tretiu priečku). V prípade dlhodobej nezamestnanosti bol proces približovania sa k EÚ pomalší, po prekonaní recesie však opäť došlo k jej prehĺbeniu. V dôsledku krízy však vzrástol podiel dlhodobej nezamestnanosti aj v niekoľkých ďalších krajinách EÚ, a to až natľko, že by Slovensko svoje prvenstvo v tejto oblasti mohlo stratiť. Ďalšou charakteristikou, v ktorej SR zastáva nelichotivú prvú priečku medzi krajinami Únie, je miera nezamestnanosti nízkokvalifikovanej pracovnej sily, ktorá v predkrízovom období prevyšovala priemernú úroveň EÚ až o 28 p. b., keď sa pohybovala na hranici 40 %. Jej výška na Slovensku v dôsledku krízy ešte mierne stúpala, nie však v takom rozsahu, ako v niektorých iných členských štátoch - paradoxne tak v tejto oblasti vplyv krízy prispel k priblíženiu sa hodnôt miery nezamestnanosti osôb s nízkou kvalifikáciou v SR k priemeru EÚ, nie však vďaka konvergencii SR, ale v dôsledku zhoršenia situácie v niektorých členských štátoch, keďže jedine Slovenská republika disponovala tak

vysokou počiatočnou úrovňou nezamestnanosti nízkokvalifikovaných osôb. K určitej zvláštnosti prispela kríza i v prípade rodových diferencií v mierach zamestnanosti – k ich zmierneniu dochádza od roku 2009 po tom, čo celkom netypicky – v porovnaní s inými členskými štátmi – v predkrízovom období dochádzalo na Slovensku k ich zväčšovaniu. Keďže recesia na Slovensku poznačila viac zamestnanosť mužov než žien, dostala tak trend znižovania rodových rozdielov v zamestnanosti do línie s vývojom v EÚ.

Zotavovanie sa trhu práce po výkyvoch vo vývoji produktu si tak na jednej strane vyžiadalo zrýchlenie dobiehania vo využívaní flexibilnejších foriem zamestnania, čo je v línii s vývojom v EÚ, z pohľadu najohrozenejších segmentov pracovnej sily však priniesla kríza zastavenie pozitívnych trendov (v podobe približovania sa k európskym trendom/stavu), negatívne dôsledky bezprostredne po prvej vlne krízy 2009 nepominuli, ale pretrvávajú dodnes. Ďalšia výraznejšia konvergencia je v týchto prípadoch v najbližších rokoch málo pravdepodobná, a to z dôvodu slabej väzby medzi výkonnosťou hospodárstva (rastom ekonomiky) a tvorbou nových pracovných miest. Zvrátenie dlhodobo pretrvávajúcich negatívnych špecifik slovenského trhu práce by si tak vyžadovalo silné oživenie ekonomiky (vysoké tempá hospodárskeho rastu známe z minulosti sú však málo pravdepodobné), alebo takú zmenu štruktúry ekonomických aktivít v hospodárstve, ktorá by viedla v rozvoju sektorov s vyššou pracovnou náročnosťou. Doterajší rast v minulosti založený najmä na dobiehaní kapitálovej poddimenzovanosti a vysokých prírastkoch produktivity len v menšej miere prispieva k boju proti štruktúrnej nezamestnanosti a neprispieva ani k významnejšiemu rastu pracovných príjmov (nízka mzdová kvóta v prípade SR). Efekty nástrojov hospodárskej politiky štátu v oblasti podpory pracovne náročných odvetví sú v prostredí trhovej ekonomiky limitované, nemusia však byť nulové.

LITERATÚRA

MORVAY, K. (2009): *Komparatívna analýza citlivosti zmien zamestnanosti na dynamiku produkcie*. In Ekonomické rozhlady, 2009, roč. 38, č. 2, s. 198-206. ISSN 0323-262X.

MORVAY, K. (2011): *Zmeny vo vzťahu medzi makroekonomickým vývojom a vývojom na trhu práce v SR*. In Trh práce v Slovenskej republike po jej vstupe do Európskej menovej únie: zborník príspevkov z vedeckej konferencie 8. decembra 2011. Ján Košta ed. - Bratislava: Ekonomický ústav SAV a Národohospodárska fakulta Ekonomickej univerzity, 2011, s. 166-173. ISBN 978-80-7144-188-5.

MORVAY, K. (2012): *Štruktúrne špecifiká vývoja zamestnanosti a príjmov v SR a ich súvislosti s povahou ekonomického rastu*. Working papers č. 43 [online seriál], Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2012, s. 1-21. ISSN 1337-5598.

MORVAY, K. - FRANK, K. - GABRIELOVÁ, H. - HVOZDÍKOVÁ, V. - JECK, T. - OKÁLI, I. - ŠIKULOVÁ, I. (2012): *Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2011 a výhľad do roku 2013*. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2012. 145 s. ISBN 978-80-7144-196-0.

ŠÚ SR (2012): *Databáza Slovstat – Makroekonomické štatistiky a Demografia a sociálne štatistiky*.

Eurostat (2012): *Databáza výberového zisťovania pracovných síl (LFS) a Zisťovanie štruktúry príjmov (SES)*.